

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Natálie Micková

Umělecká díla zasvěcená sv. Aloisi z Gonzagy v Čechách

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petra Oulíková, Ph.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 5. května 2020

Natálie Micková

Bibliografická citace

Umělecká díla zasvěcená sv. Aloisi z Gonzagy v Čechách [rukopis] : bakalářská práce / Natálie Micková; vedoucí práce: PhDr. Petra Oulíková, Ph.D. -- Praha, 2020. -- 74 s.

Název práce

Umělecká díla zasvěcená sv. Aloisi z Gonzagy v Čechách

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vyhledáním a popisem výtvarných a stavebních uměleckých děl, která jsou zasvěcena sv. Aloisi z Gonzagy v Čechách, a kontextuálním dobovým a ikonografickým výtvarným zobrazením sv. Aloise ve vztahu k zásadním mezníkům a okamžikům jeho života.

Klíčová slova

Tovaryšstvo Ježíšovo, sv. Alois z Gonzagy, barokní umění, umění 19. a 20. století, sakrální stavby, ikonografie, barokní malířství, Čechy

Name

The Artworks dedicated to St Aloysius de Gonzaga in Bohemia

Abstract

This bachelor thesis deals with description of artworks and architectural works dedicated to St Aloysius de Gonzaga in Bohemia, as well as contextual contemporary and iconographic artistic depictions of St Aloysius in relation to the main milestones and moments of his life.

Keywords

Society of Jesus, St Aloysius de Gonzaga, Baroque art, art of 19th and 20th century, sacral buildings iconography, baroque paintings, Bohemia

Počet znaků (včetně mezer): 127 752

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Petře Oulíkové, Ph.D. za odborné vedení a pomoc při zpracovávání bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	7
1. Přehled literatury.....	10
2. Život sv. Aloise z Gonzagy.....	11
2.1. Ikonografie sv. Aloise z Gonzagy.....	17
2.2. Postavení a úloha sv. Aloise z Gonzagy v jezuitském řádu.....	19
2.3. Úcta ke sv. Aloisi z Gonzagy v českých zemích	21
3. Kostely sv. Aloise z Gonzagy.....	23
3.1. Kostel sv. Aloise z Gonzagy v Uhlířských Janovicích	23
3.2. Kostel sv. Aloise z Gonzagy ve Velké Moravě	25
4. Kaple sv. Aloise z Gonzagy.....	28
4.1. Špitální kaple sv. Aloise v Horní Branné.....	28
4.2. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v Žichovicích.....	29
4.3. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v budově gymnázia č. p. 324/II v Sušici	31
5. Boční kaple a oltáře sv. Aloise z Gonzagy v jezuitských kostelech.....	32
5.1. Oltář sv. Aloise z Gonzagy v kostele Nejsvětějšího Salvátora v Klementinu v Praze 1	32
5.2. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze 1 ...	34
5.3. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Ignáce na Karlově náměstí v Praze 2	35
5.4. Oltář sv. Aloise z Gonzagy v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové	36
6. Obrazové cykly a obrazy sv. Aloise z Gonzagy	37
6.1. Obrazový cyklus sv. Aloise z Gonzagy z jezuitské koleje v Hradci Králové.....	39
6.2. Obrazový cyklus sv. Aloise z Gonzagy na zámku Štěkeň.....	46
6.3. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Aloise v Uhlířských Janovicích	52
6.4. Obraz sv. Aloise v sakristii kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích	54
6.5. Obraz sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích.....	55
6.6. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy z kaple sv. Aloise v Žichovicích.....	56
6.7. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy z kostela sv. Aloise ve Velké Moravě	57
Závěr	57
Seznam literatury	62
Obrazová příloha.....	65
Seznam vyobrazení	74

Úvod

Svatý Alois z Gonzagy (případně také sv. Alois Gonzaga) byl oblíbeným italským jezuitským světcem. Jeho obliba je mimořádná především v oblasti severní Itálie, lemované městy Turínem, Cremonou, Mantovou, Padovou a Benátkami. V těchto místech je zřejmé, jak ohromné úctě se v tomto regionu dostává tomuto jezuitskému světcovi, s jehož nezaměnitelnou podobiznou je možné se setkat v kostelech, náměstích i domácnostech.

Narodil se v období katolické reformace. Díky svým výjimečným vlastnostem se zařadil mezi další významné katolické světce, jakými byli sv. Ignác, sv. František Xaverský, sv. Karel Boromejský a další.

Cílem této bakalářské práce je popsat některá výtvarná a stavební umělecká díla zasvěcená sv. Aloisi z Gonzagy v Čechách. Dílčím cílem je kontextuální uvedení zásadních životních událostí a okamžiků života sv. Aloise z Gonzagy s jejich zobrazením v umění.

Ambicí této práce není vyhledání všech uměleckých památek nesoucích patrocinium sv. Aloise, vytvoření jakéhosi přehledu, výtahu či souhrnu všech uměleckých děl, ale zaměření se na ty nejznámější a nejvýznamnější. Předmět zkoumání je vymezen hledisky formálními, věcnými a regionálními. Bakalářská práce se věnuje pouze památkám výtvarným a stavebním, které se nacházejí na území dnešních Čech. Tato práce se nezabývá sochami a plastikami sv. Aloise, ani rytinami, ani zobrazováním světce v lidovém umění, např. malbami na skle apod. Snahou je najít jejich shodné a rozdílné rysy v zobrazování světce.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou základních okruhů, které se vzájemně prostupují a doplňují. První okruh (kapitoly 1 a 2) je strukturován tak, aby sloužil jako teoretické východisko pro druhý, aplikovaný okruh (kapitoly 3 až 6). Vzájemný vztah mezi oběma okruhy je možné popsat například jako vztah mezi obecným a konkrétním, základním a nadstavbovým nebo teoretickým a analytickým.

První a druhá kapitola mají spíše teoreticko-metodologický charakter, věnují se zásadní literatuře daného tématu, životu a dílu sv. Aloise z Gonzagy a zejména zdůrazňují světcovy významné životní etapy a mezníky. Mezi tyto mezníky jsou zařazeny například okamžiky narození a výchova světce, jeho první svaté přijímání, vzdání se prvorozeneckého práva, vstup do jezuitského řádu a konečně nemoc a smrt. Tyto životní události jsou velmi důležitou a názornou pomůckou pro vysvětlení a pochopení smyslu a významu uměleckých děl, která postupně vznikala po jeho smrti, zejména po jeho blahorečení v roce 1605 v Itálii a později v celé Evropě. Poté následuje podkapitola týkající se ikonografie sv. Aloise se zaměřením na jeho individuální a výhradní atributy. Zmíněny jsou rovněž obecné atributy světce jako člena jezuitského řádu. Další podkapitola této práce se zaměřuje na stručnou historii jezuitského řádu, na společensko-politické a náboženské důvody vzniku tohoto řádu, jakožto nejaktivnějšího protireformačního společenství, a jeho hlavní úkoly. Práce akcentuje, kdo a jakou měrou se zasloužil o rozšíření úcty ke sv. Aloisi a jsou připomenuty dobové okolnosti procesu beatifikace a kanonizace. V poslední podkapitole je popsán příchod jezuitů do pražského Klementina a dalších českých měst. Podobně jako v předchozí podkapitole se práce zaměřuje na to, kdo se nejvíce zasloužil o šíření kultu sv. Aloise v českých zemích a na jeho příbuzenské propojení s nejvýznamnějšími českými šlechtickými rody a církevními kruhy.

Třetí kapitola se zabývá kostely zasvěcenými sv. Aloisi, jejich popisem, členěním, stavebně historickým vývojem a jejich stavebníkem, knížetem Aloisem I. z Lichtenštejna. Připomíná typické projevy sakrální barokní architektury absorbující různé vzory, lokální i cizí vlivy, které společně vytvářejí specifickou českou variantu. Předmětem zkoumání druhé kapitoly jsou pouze dva existující kostely pod patrociniem sv. Aloise, a to v Uhlířských Janovicích a Velké Moravě.

Obsah čtvrté kapitoly je věnován popisu kaple sv. Aloise špitálu v Horní Branné z roku 1710, postaveného hrabětem Aloisem Harrachem, určenou pro dvanáct vysloužilých hraběcích služebníků, šest mužů a šest žen, kteří tu až do své smrti byli zaopatřeni vším potřebným. Následuje téměř nezmapovaná kaple sv. Aloise v Žichovicích v okrese Klatovy jako samostatná stavba s půlkruhovým závěrem z roku 1861. Poslední popisovanou uměleckou památkou je kaple sv. Aloise v budově gymnázia v Sušici. Již neexistující kaple zasvěcená sv. Aloisovi se nacházela v prvním patře budovy sušického

gymnázia z roku 1908 od vídeňského projektanta Ing. Ladislav Skřivánka. Původní vzhled kaple z konce 40. let byl obnoven až v roce 2003.

V páté kapitole jsou zmapovány tři pražské oltáře a kaple a jeden mimopražský jezuitský oltář nesoucí jméno sv. Aloise. Z pražských kaplí a oltářů se práce zaměří na ty jezuitské v kostelech Nejsvětějšího Salvátora v Klementinu, sv. Mikuláše na Malé Straně a sv. Ignáce na Karlově náměstí. Dále je věnována pozornost oltářům v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové. Zmíněn je také historický a stavební vývoj jednotlivých kostelů, kompozice a rozmístění oltářů v kostelech a u každého oltáře stručný ikonografický rozbor.

Poslední kapitola je věnována zobrazování sv. Aloise ve výtvarném umění v evropském a zejména českém prostoru. Do českého kontextu je zařazen stručný medailon malíře Ignáce Viktorina Raaba, který se zobrazování sv. Aloise věnoval nejvíce. Stěžejní částí bakalářské práce je prezentace dvou rozsáhlých obrazových cyklů sv. Aloise. Chronologicky prvním z nich je šestadvacetidílný obrazový cyklus z jezuitské koleje při kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové a tím dalším triadvacetidílný obrazový cyklus ze zámku Štětkev. Součástí prezentace je autorský jednoduchý ikonografický rozbor jednotlivých obrazů a u některých z nich vzájemná komparace a nalezení dobových a ikonografických souvislostí. Pro úplnost jsou uvedeny ještě samostatné obrazy s podobiznou sv. Aloise z kostela sv. Aloise a sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích, v Žichovicích a Velké Moravě.

Závěr bakalářské práce uvádí, na základě zjištěných informací, různé důvody zasvěcování uměleckých děl sv. Aloisi v českých zemích a funkcích uměleckého zobrazování skutků sv. Aloise. Současně je provedeno porovnání prezentovaných uměleckých děl a uvedeny důvody, v čem by mohl v dnešní době vzor sv. Aloise spočívat. V závěru práce jsou také uvedeny některé zjištěné nepřesnosti a omyly, které se tradují v dostupné literatuře.

V bakalářské práci jsou, za účelem naplnění výše uvedených cílů, použity metody spočívající především v popisu uměleckých děl, pořizování výpisků, shrnutí a vyhodnocení relevantních informací. Největší část práce se opírá o shromažďování informací, jejich formální a obsahovou analýzu. Zároveň je aplikována metoda kritické syntézy s využitím relevantních informací nalezených v odborné literatuře. Rovněž je

použita metoda komparace v hodnocení uvedených uměleckých děl. V závěru syntetické části práce se práce opírá o metodu interpretační, vedoucí ke zhodnocení zjištěných skutečností.

1. Přehled literatury

S ohledem na téma bakalářské práce, které se zabývá především obdobím barokního umění, má klíčový význam monografická literatura, která se tomuto období věnuje. Téma práce se nachází na pomezí hagiografie sv. Aloise a výtvarného umění a architektury, které skutky světce v umění oslavuje a které z jeho života vycházejí. V současné době není známa jediná monografie, která by téma uměleckých památek zasvěcených sv. Aloisi z Gonzagy v českých zemích uceleně zpracovala. Existují však odborné monografie zaměřené například na obrazové cykly sv. Aloise, ze kterých práce rovněž čerpá. Jedná se třeba o texty Ludmily Ourodové-Hronkové, Petry Oulíkové, Kláry Zářecké a Petra Svojanovského.¹

Při zpracování hagiografie života sv. Aloise z Gonzagy je čerpáno z knihy Giorgia Papasogliho s názvem *Rebel Boží: Alois Gonzaga*², která obsahuje řadu citací z prvního zpracování života sv. Aloise od Virgila Cepariho s názvem *Vita del b. Luigi Gonzaga*. Také jsou citovány publikace českých autorů, zejména kniha Leopolda Škarka nazvaná *Život sv. Aloise z Gonzagy, patrona mládeže*, dále doplněný překlad Cepariho monografie od Josefa Koudelky s názvem *Život svatého Aloisia Gonzagy* a poslední práce na toto téma od F. A. Kratochvíla s názvem *Alois Gonzaga*.³ Z cizojazyčné literatury byly parafrázovány a citovány některé texty od Virgilia Cepariho. Pro ikonografii sv. Aloise byly využity ikonografické slovníky Wolfganga Braunfelse, Jamese Halla a Hynka Rulíška.⁴

Pro popis kostelů, kaplí, oltářů a jiných staveb uvedených v práci se jako velmi užitečný ukázal topografický soupis *Uměleckých památek Čech* od Emanuela Pocheho a *Umělecké památky Prahy* od Růženy Bařkové a Pavla Vlčka⁵, dále předchozí *Soupis*

¹ SVOJANOVSKÝ 1998; OULÍKOVÁ 2008; ZÁŘECKÁ 2014; OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011.

² PAPANOGLI 2006.

³ KOUDELKA 1891; CEPARI 1925; ŠKAREK 1927; KRATOCHVÍL 1998.

⁴ BRAUNFELS 2004; HALL 1991; RULÍŠEK 2006.

⁵ POCHE 1982; BAŘKOVÁ 1998; VLČEK 1999.

památek historických a uměleckých a řada dalších textů, například od Antonína Cechnera, Josefa Ledra, Karla Hostaše a Ferdinanda Hoška nebo Jana Lhotáka, Jaroslava Pachnera a Vladimíra Razíma.⁶ Také dvousvazková Posvátná místa král. hlavního města Prahy od Františka Ekerta.⁷ Relevantní informace byly získány z odborných monografií, které se týkají jednotlivých stavebních památek, např. kostel sv. Mikuláše od Ivana Muchky, kostel sv. Ignáce od Mojmíra Horyny a Petry Oulíkové, Klementinum od Petry Oulíkové, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové od Kláry Zářecké⁸ atd. Získané relevantní informace o uměleckých památkách byly porovnány „in situ“ a s elektronickými údaji vedenými v památkovém katalogu Národního památkového ústavu.

Pro zpracování kapitoly o obrazových cyklech umístěných na zámku Štěkeň a v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové, které oslavují skutky sv. Aloise, byly zásadní texty Ludmily Ourodové-Hronkové, Petry Oulíkové a Kláry Zářecké.⁹ Jednotlivé medailonky barokních malířů, kteří se věnovali osobnosti sv. Aloise, byly zpracovány z textů Markéty Doležalové, Pavla Juříka, Petra Svojanovského¹⁰ a dalších autorů.

Kromě výše zmíněných zdrojů, byly využity i další odborní monografie, statě a články uvedené v seznamu literatury na konci této práce. Jde převážně o sekundární prameny. Z primárních zdrojů se jedná o kroniku měst Žichovice a Velká Morava od autorů Zdeňka Rudy a Richarda Nováka¹¹.

2. Život sv. Aloise z Gonzagy

Narození

Alois z Gonzagy se narodil [1] 9. března 1568 jako prvorozený syn knížete Ferdinanda Gonzagy na rodinném hradu v Castiglione delle Stiviere u Mantovy v Horní Itálii. Dnes z hradu Gonzagů téměř nic nezůstalo. Hrad byl zničen v roce 1706 za války o nástupnictví ve Španělsku. První životopisec sv. Aloise páter V. Cepari uvádí, že se mu matka

⁶ HOSTAŠ/VANĚK 1900; CECHNER 1904; LEDR 1909; LHOTÁK/PACHNER/RAZÍM 2012.

⁷ EKERT 1883; EKERT 1884.

⁸ MUCHKA 1992; HORYNA/OULÍKOVÁ 2006; ZÁŘECKÁ 2006; OULÍKOVÁ 2019a.

⁹ OULÍKOVÁ 2008; OULÍKOVÁ 2008; OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011; ZÁŘECKÁ 2014.

¹⁰ DOLEŽALOVÁ 2008; JUŘÍK 2015; SVOJANOVSKÝ 1998.

¹¹ RUDA 2006; NOVÁK 2008.

sv. Aloise dona Marta de Santéna svěřila, že již v době těhotenství cítila potřebu silně myslet na Boha, živila se duchovní četbou a modlitbou.¹² Tento pocit se již u dalších těhotenství nikdy nedostavil. Při porodu samotném, který byl velmi komplikovaný, se lékaři domnívali, že nezachrání ani matku, ani dítě. Když byla marná lidská pomoc, uchýlila se matka sv. Aloise k pomoci božské a k přimluvě Panny Marie. Složila slib, že jestliže zůstane naživu, půjde na pouť do Lorety a přinese tam také syna. Poté nebezpečí ihned pominulo a porod proběhl již normálně. Sv. Alois byl pokřtěn ihned po porodu a veřejný křest se konal 20. dubna 1568. Po narození sv. Aloise měla dona Marta ještě dalších sedm dětí. Druhorozený Rudolf se narodil v roce 1569. Tři děti však zemřely velmi mladé.¹³

Matka Aloise Marta de Santéna, piemontská kněžna, byla velice hodná, slušná a věřící katolička, která měla na svého nejstaršího syna velký vliv. Byla dcerou Baltasara Tana, barona ze Santeny u Turína a Donny Anny della Rovere. Po matce byla blízkou příbuznou pozdějšího kardinála Jeronýma della Rovere a dřívějších papežů Sixta IV. a Julia II. Přes francouzský dvůr, kde sloužila jako společnice princezny Isabelly, se po sňatku Isabelly s Filipem II. přestěhovala společně s Isabellou také Donna Marta na madridský dvůr, kde se seznámila s Ferdinandem Gonzagou.¹⁴

Otcem sv. Aloise byl Ferdinand Gonzaga, kníže z Castiglione. Byl synem Luigiho Alessandra, zakladatele větve markýzů z Castiglione, Castelgoffreda a Solferina. Po smrti otce se stal Ferdinand majitelem Castiglione, a jeho dva bratři majiteli léna Castelgoffredo a Solferino. Tato šlechtická větev byla vedlejší. Hlavní rodovou větví byla mantovská, která měla podporu a získala vévodské jmenování od Karla V.¹⁵

¹² Virgilius Ceparì (1564–1634) byl jezuitský kněz a Aloisův současník, který jako první sepsal jeho životopis pod italským názvem *Vita del beato Luigi Gonzaga* z Compagnia di Gesù, publikovaný v Římě v roce 1606 a později pod latinským názvem *De vita B. Aloysii Gonzagae Societate Iesu*, vydaný v roce 1627 v Kolíně nad Rýnem. Životopis později vyšel v mnoha vydáních a překladech. Životu a dílu sv. Aloise se věnovali i jiní autoři, např. z českých autorů Kratochvíl A. F.: *Alois Gonzaga. Příklad pro naši dobu*, Olomouc 1998, Škarek Leopold: *Život sv. Aloise Gonzagy patrona mládeže*, Olomouc 1927, Černý Jan: *Sv. Alois z Gonzagy TJ.*, Praha, 1926, Hruďička Alois: *Život sv. Aloise*, Brno 1884, Koudelka Josef: *Život sv. Aloise Gonzagy*, Brno 1891.

¹³ PAPASOGLI 2006, 5.

¹⁴ ŠKAREK 1927, 13–14.

¹⁵ PAPASOGLI 2006, 11–13.

Ferdinand byl tvrdý, panovačný člověk, ale věřící a zcela oddaný rodině. Chtěl mít ze svého prvorozeného syna válečníka, brával ho na vojenská cvičení a přehlídky, učil ho zacházet se zbraněmi apod. Nechal mu dokonce vyrobit zbroj a brnění na míru. Často zobrazovaným historickým výjevem je sv. Alois pálicí z děla. Alois ukradl střelný prach a chtěl odpálit nálož z děla. Postavil se ale tak nešikovně za dělo, že ho téměř zabilo. Scéna je vždy zobrazována s účastí anděla strážného stojícího za sv. Aloisem. Bylo to v době, kdy jeho otec cvičil vojsko na výpravu do Tuniska a vzal syna s sebou.

Výchova matky

Ve výchově rodičů se od počátku objevovaly velké rozdíly. Matka sv. Aloise vychovávala ve zbožnosti a bázni boží. Od malička ho vedla k dobročinnosti a k soucitu s chudáky či nemocnými. Ferdinand počítal s Aloisem především jako s dědicem panství, svým nástupcem ve společenských funkcích, kterými na královském dvoře jako kníže disponoval.

V roce 1573 musel Ferdinand odjet na tři roky do války do Tuniska. V této době se výrazně na výchově pětiletého sv. Aloise podílela matka, která ho vedla k úctě k Bohu a k Panně Marii. Sv. Alois byl po své matce velmi vážný a zbožný. Na výchově sv. Aloise se dlouhodobě také podílel domácí učitel Pier Francesco del Turco, který měl na jeho chování blahodárný vliv.¹⁶ V rodině Gonzagů působil od narození světce až do jeho odchodu do jezuitského řádu.

Florence a první svaté přijímání

Ferdinand po návratu z války s nelibostí nesl zvýšenou Aloisovu zbožnost a jeho úplné odmítnutí vojenské kariéry. Poslal ho proto společně s bratrem Rudolfem do Florencie k medicejskému dvoru. Oba bratři zde vykonávali službu knížecích pážat, což bylo postavení, které synům z italských šlechtických rodin náleželo. Smyslem a přáním otce dále bylo, aby Alois na šlechtickém dvoře začal být více společenský a otevřenější, zvykl si na přepych a způsob šlechtického života.

¹⁶ PAPASOGLI 2006, 29.

Sv. Alois však ve Florencii navštěvoval hlavně kostely a kláštery. Stále silněji v něm zrálo rozhodnutí vzdát se práv prvorozence na majetek ve prospěch svého bratra Rudolfa, zřící se celého dědictví a sloužit jen Bohu. Neustále se cvičil v odříkání a kajícínosti. Postil se o vodě a chlebu, spával na zemi, a to vše přes první příznaky svých zdravotních obtíží. Slib čistoty složil v kostele Santissima Anunziata ve Florencii.¹⁷ Byl silně ovlivněn osobností kardinála Karla Boromejského, od něhož o dva roky později přijal ve svých dvanácti letech dne 22. července 1580 první svaté přijímání v kostele sv. Nazaria v Castiglione.

Madrid

V roce 1581 musel spolu s celou rodinou odcestovat do Madridu. Byli součástí doprovodu císařovny Marie, manželky císaře Maximiliana II., která jela navštívit svého bratra Filipa II. Na madridském dvoře rodina zůstala téměř tři roky. V tomto městě se sv. Alois seznamuje se spisy jezuity – zakladatele Petra Kanisia a studuje teologii a filosofii, aby se připravil na cestu duchovního. V této době také vrcholí jeho spory s otcem. Otec Ferdinand podnikal celou řadu kroků, aby ho odradil od povolání duchovního a ztížil mu cestu. Spoléhal na to, že se na císařském dvoře odreaguje a naváže společenský život s ostatní šlechtou. Když se tak nestalo, apeloval na jeho schopnosti a vlastnosti, které jsou nutné pro to, aby mohl vést poddané na panstvích Gonzagů. Poukazoval na absenci těchto vlastností u druhorozeného syna Rudolfa. Sv. Alois však nepolevil a ve svém rozhodnutí setrval. Domníval se, že Bohu poslouží lépe v jezuitském řádu než jako markýz z Castiglione. Na madridském dvoře se vyhýbal všem dvorským hrám, radovánkám, tanci a odmítal se setkávat s ženami.¹⁸ Po tříletém pobytu v Madridu zopakoval sv. Alois prosbu otci vstoupit do kláštera. Teprve když se otec dozvěděl, že se syn bičuje před křížem a podvoluje se tvrdé askezi, vstup do řádu mu povolil.

Vzdání se prvorozenectvého práva

Otec Ferdinand po dvouletém přesvědčování nakonec souhlasil s tím, aby se z něj stal jezuita.

Se souhlasem císaře Rudolfa II. se sv. Alois vzdal svého prvorozenectvého práva i veškerého majetku ve prospěch mladšího bratra Rudolfa. Vzdání se prvorozenectvého

¹⁷ ŠKAREK 1927, 53–54.

¹⁸ PAPASOGLI 2006, 83.

práva s sebou přinášela úskalí, projednávání bylo i časově náročné. K slavnostnímu předání moci za účasti většiny příbuzných došlo dne 2. listopadu 1585 v paláci San Sebastiano v Mantově.¹⁹

Vstup sv. Aloise k jezuitům

Sv. Alois se rozhodl pro klášterní život už jako patnáctiletý. Nejprve uvažoval o vstupu do františkánského řádu. Zamlouvala se mu přísná kázeň, chudoba a odříkavý způsob života. Po poradě s matkou a s ohledem na své chatrné zdraví tuto myšlenku brzy opustil. Nebyl si jistý, do jakého řádu vstoupit, proto čekal na znamení. To přišlo v podobě hlasu Panny Marie, která mu řekla, ať vstoupí do jezuitského řádu. Po složitých vyjednáváních vstoupil ve svých sedmnácti letech dne 25. listopadu 1585 v Římě do noviciátu Tovaryšstva Ježíšova. Po dvou letech složil slib čistoty, chudoby a poslušnosti. Důvody, které přivedly sv. Aloise k Tovaryšstvu Ježíšovu, uvádí jeho životopisec Cepari takto: „*První: protože se v něm dodržují pravidla v prvotní síle a uchovávají se v ryzosti svého zřízení, aniž by utrpěla nějakou úpravou. Druhý: protože v Tovaryšstvu se skládá slib nikdy neusilovat o církevní hodnosti a nepřijímat je, jsou-li nabízeny, není-li to z příkazu papeže. Třetí: protože Tovaryšstvo má tolik prostředků – školy, kongregace, aby pomáhalo mládeži, aby ji vychovávalo v Boží bázni a vedlo k čistému a zralému životu. Čtvrtý: protože Tovaryšstvo se zaměřuje na to, aby přivedlo bloudící do lůna katolické církve, aby obracelo nevěřící v Indii, v Japonsku a v Novém světě.*“²⁰

Vstupu do jezuitského řádu ještě předcházela doporučující dopis Aloisova otce příbuznému Scipionu Gonzagovi, který tlumočil žádost o vstup do řádu u generála Aquavivi. Žádost o přijetí do řádu poslal také generálu sám sv. Alois. Ferdinand Gonzaga krátce po Aloisově vstupu do jezuitského řádu zemřel.

Sv. Alois jako mediátor

Když zemřel Horác Gonzaga, kníže ze Solferina, bez zanechání potomků, vyvolalo to mezi příbuznými spory o nároky z dědictví. Do sporů se zapojili mantovský vévoda Vincenc a Aloisův druhorozený bratr Rudolf. Spory hrozily vyústěním ve válku. Nejprve se příbuzenský spor pokusila urovnat matka sv. Aloise Donna Marta, která se vydala roku 1589 do Prahy za císařem Rudolfem II. Císař rozhodl v Rudolfův prospěch a zároveň

¹⁹ ŠKAREK 1927, 112–113, 132.

²⁰ KOUDELKA 1891, 53; CEPARI 1925.

vyslal do Solferina správce. Tímto ale spor neskončil a stále se schylovalo k válce. Bylo třeba obě znesvářené strany uklidnit. Eleonora, matka vévody Vincence, věděla, že jak Rudolf, tak i Vincenc vždy obdivovali sv. Aloise, takže nakonec padla volba na něj. Mezitím se vystřídalo několik neúspěšných vyjednávačů, včetně bratra císaře Rudolfa II., arciknížete Ferdinanda. Jedině sv. Aloisovi se nakonec po několika měsících vyjednávání podařilo vzájemný spor urovnat.²¹

Nemoc a smrt sv. Aloise

V roce 1591 propukla v Římě epidemie moru. Sv. Alois okamžitě veškeré své další úsilí věnoval pomoci a péči o těžce nemocné v nemocnici sv. Sixta a poté v Santa Maria della Consolazione na Kapitolu. Během morové epidemie se nakonec sám nakazil.²² Traduje se, že se nakazil od zasaženého morem, kterého našel ležet na ulici a na ramenou ho donesl až do nemocnice. V době jeho nemoci se o něho staral Robert Bellarmin, který později dosvědčil jeho svatost. Těsně před smrtí ještě napsal několik dopisů, z nichž jeden je velmi dojemný. Jedná se o dopis adresovaný matce, ve kterém ji žádá o mateřské požehnání. Prosí ji současně, aby jeho smrt neoplakávala a nesmutnila, jelikož smrt je pro něj dobrodiním.

Sv. Alois zemřel 21. června 1591 ve 23 letech. Jeho ostatky se nacházejí od roku 1626 pod oltářem barokního kostela sv. Ignáce z Loyoly v Římě ve velké urně z lazurového kamene (lapis lazuli) od sochaře Pierra Legrose. Malířskou výzdobu oltáře obstaral italský barokní malíř Andrea Pozzo. Svatý Alois jako patron mládeže a studujících našel poslední místo svého odpočinku v chrámě, který byl postaven ke cti zakladatele jezuitského řádu sv. Ignáce z Loyoly, jenž zemřel r. 1556, a který nese jeho jméno. Aloisova lebka je uložena ve stříbrném relikviáři v bazilice sv. Aloise v Castiglione.²³

Posmrtný život sv. Aloise

V různých zemích jsou zdokumentovány zázraky, které se přihodily v různých dobách na přímluvu sv. Aloise. Jedná se o stovky církví uznaných zázraků. Uvedu alespoň některé, které se týkaly jeho rodiny.

²¹ KOUDELKA 1891, 179–181.

²² RULÍŠEK 2006, nepag.

²³ PAPASOGLI 2006, 5.

Rok po smrti sv. Aloise se stalo v rodině Gonzagů několik nepříjemných událostí. Byl zabit strýc Alfons Gonzaga. Nato si bratr Rudolf musel vojensky vydobýt zpět území, na které měl právní nárok. Následujícího roku se stal právě Rudolf obětí vraždy. Tentýž rok zemřela také Aloisova sestra Isabella. Současně vážně onemocněla jejich matka Marta. Když už přijala svátost umírajících, objevil se u postele její milovaný syn, sv. Alois. Po jeho zjevení nemoc okamžitě ustoupila a vrátilo se jí zdraví. To byl první zázrak, který sv. Alois vykonal.

Zázraků přibývalo. Týkaly se většinou zlepšení zdravotního stavu příbuzných, služebných, spolubratrů jezuitů, ale i cizích lidí. Takto světec pomohl například strýci Vincenci Gonzagovi v roce 1605, dále své neteři Cintii Gonzagové, nejstarší dceři bratra Rudolfa, Zikmundu Myškovskému Gonzagovi, své švagrové Heleně, své kojné Kamille Ferrariové, svému komorníku Ghisonimu atd.²⁴

Svatý Alois byl Pavlem V. v roce 1605 beatifikován a 1726 kanonizován Benediktem XIII.

2.1. Ikonografie sv. Aloise z Gonzagy

„Než velcí muži nepřicházejí na svět hotoví, nýbrž musí býti vychováni. Až dosud byla mládež nejúčinněji vzdělávána velikými vzory. Jedním z nejpůsobivějších býval až do nedávna kastilionský světec – sv. Alois Gonzaga. Třebas jeho zářná postava náleží dávné minulosti, jež se od nás způsobem života v mnohých věcech lišila, přece jeho zásady a důsledné jich uskutečňování jsou i pro naši dobu nejlepším prostředkem k obrození mládeže.“²⁵ To uvedl jeden z mnoha životopisců svatého Aloise, jezuita Leopold Škarek v úvodu své práce z roku 1927. Přes téměř stoletý odstup je zřejmé, že jeho slova neztratila nic na své platnosti.

Svatý Alois je zejména patronem mládeže a studentstva, mravní čistoty, ale i moru, oční bolesti a nemoci jako takové a rovněž přímluvcem při volbě povolání. Je považován za jednoho z nejdůležitějších patronů z řad Tovaryšstva Ježíšova.

²⁴ KOUDELKA 1891, 261–298.

²⁵ ŠKAREK 1927, 7.

S křestním jménem Alois se můžeme v hagiografické literatuře setkat v mnoha podobách, které se odvíjejí od historických událostí a jazykových forem. Německá a latinská forma českého jména Alois zní Aloysius nebo Aloisius. Francouzská podoba jména je Aloyse, častěji Louis, Lowis nebo i Lodovicus či Ludvík. Italská literatura, která se nejvíce věnuje biografii sv. Aloise, používá buď latinskou podobu Aloysius, nebo italskou mutaci Luigi nebo Aluigi. Tato práce bude výlučně používat českou podobu jména Alois.²⁶

Individuální, výhradní atributy sv. Aloise jsou zejména lilie, kříž, lebka upomínající na smrt, tzv. memento mori, dále růženec a odložená koruna. Většinou bývá oděn jako mladý jezuita v černé sutaně a rochetě, někdy je vypodobněn jako páže. Občas mívá v náručí Ježíška nebo drží krucifix.²⁷ Výchozím hagiografickým a ikonografickým materiálem je grafický cyklus, který je součástí životopisu světce od Gabriela Hevenesiho, vydaného koncem 17. století.²⁸

Lilie je obecným atributem znázorňujícím symbol Boží prozřetelnosti a péče, pokory a neposkvrněné čistoty spojovaným zejména s Pannou Marií, Ježíšem Kristem či Boží Trojicí.²⁹ Stává se však i individuálním atributem některých jiných světců, např. sv. Anny, sv. Antonína Paduánského, sv. Dominika, sv. Kateřiny Sienské a mnoha dalších. Mezi nimi i sv. Alois z Gonzagy. Na většině známých barokních zobrazeních drží sv. Alois lilii společně s latinským křížem, který je dalším z jeho atributů. Kříž je považován za symbol křesťanství a Kristovy oběti. V případě sv. Aloise je kříž předobrazem brzké smrti, výrazem těžkostí jeho života, oběti a zároveň naděje a vzkříšení. K lilii a kříži často přistupuje i zobrazení lebky v typické barokní kompozici Vanitas symbolizující pomíjivost pozemského života a marnost pachtění se za pozemskými statky.³⁰ K méně používaným atributům světce patří růženec jako součást alegorického barokního zátiší a odložená koruna, coby výraz vzdání se světské moci a slávy.

V rámci ikonografie a hagiografie sv. Aloise můžeme identifikovat i obecné atributy jako člena řádu jezuitů. Jsou to zejména: Ježíšův monogram IHS v modrém (červeném) poli, nad nímž je kříž a pod ním tři hřeby, heslo AMDG „k větší slávě boží – Omniem ad

²⁶ KOPEČNÝ 199, 21.

²⁷ BRAUNFELS 2004, col. 100–101.

²⁸ OULÍKOVÁ 2019a, 64.

²⁹ RULÍŠEK 2006, nepag.

³⁰ HALL 1991, 247.

maiozem Dei gloriam“ nebo oděv, a to černá klerika přepásaná cingulem, dále bired nebo široký klobouk a černý plášť.³¹

2.2. Postavení a úloha sv. Aloise z Gonzagy v jezuitském řádu

Tovaryšstvo Ježíšovo – Societas Jesu – Ordo Societas Jesu (jezuitský řád) bylo založeno v roce 1534 (papežem schváleno roku 1540) sv. Ignácem z Loyoly a jeho sedmi druhy v Paříži. Mezi zakládající členy patřili František Xaverský, Petr Fáber, Diego Laines. Základajícím dokumentem je spis Prima formula instituti, tedy řádové regule, které osobně sepsal sv. Ignác z Loyoly. Obsahují sliby chudoby, čistoty a poslušnosti papeži a závazek podnikat misijní cesty. Základním posláním řádu byla podpora a obnova křesťanského života a učení, katolické víry. Velký důraz se kladl na výuku dětí a mládeže. Jezuitský řád byl zrušen v roce 1773 papežem Klementem XIV. na nátlak panovníků Španělska a Francie. Fakticky ale jezuitský řád nikdy nezanikl. Stále vyvíjel svoji činnost. V roce 1814 jej papež Pius VII. celosvětově obnovil.

Jezuité jsou obránci katolicismu, vzdělanci, misionáři, vědci. Jezuité se věnovali výchově a školství. Šestnácté století s sebou přineslo nové humanistické myšlenky, byla to doba objevů všeho druhu. Z pohledu katolické víry se právě v této době začali lidé odvracet od tradičních katolických hodnot. Tyto nové politické, společenské a kulturní změny vedly nepřímou k postupnému popírání Boha a vyzdvihovaly autority lidské. V důsledku toho se začala katolická církev vnitřně štěpit. Nové náboženské teorie vznikající v severovýchodních zemích Evropy se valily na jih. Hráz tomu měl nastavit nově vzniklý jezuitský řád. Pro reformu katolické církve byl svolán papežem Pavlem III. v roce 1545 koncil, nazvaný podle místa svolání jako Tridentický, jehož závěry jezuité horlivě naplňovali. V boji jim pomáhaly takové osobnosti, jakými byl sv. Karel Boromejský, sv. Filip Neri, sv. Ignác z Loyoly, sv. Jan z Kříže, sv. Terezie a jiní. K následující vlně patřil právě i sv. Alois Gonzaga.

V Evropě získal jezuitský řád brzy pověst neaktivnějšího protireformačního společenství. Jezuité byli aktivní i v Itálii v době života sv. Aloise. V této době byl patrný zjevný rozvrat společnosti, výchova kněží nebyla kvalitní a od toho se odvíjel i život prostých věřících. Mezi šlechtou panoval více obdiv k pohanské kráse, přepychu a

³¹ RULÍŠEK 2006, nepag.

bohatství nežli k víře. Právě Florencie a její dvůr toho byly příkladem. Zde také sv. Alois dva roky žil a všeho si všímal. I to ho utvrdilo v přesvědčení, že svůj život zasvětil nápravě a ochraně církve.³²

O rozšíření úcty ke sv. Aloisi se nejvíce zasloužili po jeho smrti spolubratři jezuité, kteří ho znali a mohli potvrdit jeho vlastnosti a schopnosti. Za první vykonaný zázrak se považuje uzdravení Aloisovy matky, o kterém jsem se již zmínila. Podle pátera Koudelky však největší vliv na rozšíření úcty k sv. Aloisi mělo zázračné uzdravení Máří Magdaleny de Pazzi v roce 1600 a uzdravení karmelitánky z florentského kláštera Kateřiny de Karlini. Od začátku 17. století byla úcta ke sv. Aloisi ve Florencii, v Castiglione, Mantově, Brescii a v Římě skutečně živá. Do roku 1604 bylo zaznamenáno celkem přes 400 zázraků.³³

Při sbírání veškeré dokumentace potřebné k svatořečení pomáhal jezuitům Aloisův životopisec V. Ceparì. Jednalo se především o doložení zpráv církevních soudů z Benátek, Parmy, Brescie, Modeny, Vicenzy a dalších míst v Lombardii a Benátsku, zkoumajících jednotlivé zázraky, které se staly na přímluvu sv. Aloise. Řada církevních otců ještě Aloise znala. Po prověření dokumentace pověřili otcové generála Claudia Aquavivu, aby požádal papeže o svatořečení. V této době začaly vznikat i první obrazy sv. Aloise. Většina z nich zobrazovala sv. Aloise v řeholním rouchu a s liliovým věncem stojícího před křížem. Papež Pavel V. dne 26. září 1605 v papežské konsistoři Aloise za blahoslaveného prohlásil.

Jméno sv. Aloise nebylo uctíváno jen v oblasti Horní Itálie a v Římě, ale brzy po jeho smrti po celé Evropě a v Indii. Ihned po beatifikaci se František kardinál Ditrichštejn obrátil na papeže Pavla V. se žádostí o Aloisovo svatořečení. Podobnou žádost zaslal i František Gonzaga, Vincenc Gonzaga a další církevní i světské osobnosti. Připojil se i císař Rudolf II. Přesto ale cesta ke kanonizaci sv. Aloise trvala ještě více než sto dvacet let. Josef Koudelka to vysvětluje tím, že papež Pavel V. byl velmi rozvážný a opatrný svatořečit svého současníka, byť jeho vztah k němu byl velmi blízký a předpoklady pro prohlášení za svatého za nezpochybnitelné. Mezitím ale Pavel V. zemřel a jeho nástupce Řehoř XV. by Aloise prohlásil za svatého, ale tehdejší generál Tovaryšstva Ježíšova

³² KRATOCHVÍL 1998, 7.

³³ KOUDELKA 1891, 299–302.

Mutius Vitelleschi požadoval nejprve svatořečení Ignáce z Loyoly, zakladatele řádu a Františka Xaverského. Pak se ještě dostalo na Františka Borgiáše, třetího velmistra Tovaryšstva. Teprve 31. 12. 1726 byl Alois v Římě kanonizován Benediktem XIII. společně s Polákem Stanislavem Kostkou.³⁴ Velkolepé osmidenní oslavy Aloisova svatořečení se konaly ve Vídni v roce 1727 za účasti panovnického rodu Habsburků v čele s císařem Karlem VI.

2.3. Úcta ke sv. Aloisi z Gonzagy v českých zemích

V roce 1554 se budoucí pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice společně s proboštem svatovítské kapituly Jindřichem Píškem, opaty z břevnovského a strahovského kláštera, dále s velmistrem řádu křižovníků s červenou hvězdou a několika zástupci šlechtických rodů obrátil na Ignáce z Loyoly se žádostí o vyslání jezuitů do Prahy. Tuto žádost později podpořil i císař Ferdinand I. Sv. Ignác z Loyoly vyslal do Prahy Petra Canisia (1521–1597). Ten žádost jednoznačně doporučil a vybral i nejvhodnější lokalitu pro umístění jezuitského řádu v Praze, přímo naproti Karlova mostu.

V roce 1556 tedy přišli první jezuité do Prahy do Klementina, kde se usadilo prvních dvanáct příslušníků řádu. Postupně v Klementinu vybudovali prostory pro potřeby jezuitské řehole, hospodářská stavení a zejména školní budovy.³⁵ Dalšími místy, kde se jezuité postupně usídlovali, byly například Český Krumlov, Plzeň, Klatovy, Chomutov, Borovany, Kutná Hora, Jihlava, Znojmo, Hradec Králové a další.

Jezuité se stali velkou oporou české katolické reprezentace, zajišťující kvalitní výuku katolicismu na všech vzdělávacích stupních dobového školství. Jezuita sv. Alois, jako patron mládeže a studentů, byl v českých zemích již velmi ctěný, a navíc byl uznávanou autoritou katolické věrouky. Měl dostatek příznivců jak v církvi, tak i mezi šlechtickými rody, které se štedře podílely na ekonomickém zajištění bezvadného působení jezuitského řádu v Čechách.

³⁴ KOUDELKA 1891, 320–332.

³⁵ OULÍKOVÁ 2019a, 12–13.

Svatý Alois byl dokonce spřízněný s některými českými šlechtickými rody. Především ale s polským světcem Stanislavem Kostkou, a to prostřednictvím manželky Jana z Pernštejna Kateřiny Kostkové. Jan z Pernštejna byl dědečkem Bibiany, která se provdala za bratra sv. Aloise Františka. Také byl spřízněný s papežem Benediktem XIII. prostřednictvím Polyxeny z Pernštejna, manželky Viléma z Rožmberka. Polyxena byla sestrou Bibiany. Takto bychom odvozeně zjistili přízeň dalších šlechtických rodů jako například Althannů, Colloredů, Černínů, Kinských, Kolovratů, Lobkoviců, Mansfeldů, Martiniců, Ditrichtejšnů atd.³⁶ Pokud jde o rod Ditrichtšteinů, pak jejich vztah ke sv. Aloisi vede skrze Františka kardinála z Ditrichštejna (1570–1636), který se stal v letech 1599 až 1636 olomouckým biskupem a vlivným politikem na Moravě v 17. století. Narodil se v Madridu jako třetí syn Adama z Ditrichštejna (1527–1590), diplomata a vychovatele synů císaře Maxmiliána II. Habsburského Rudolfa a Arnošta. Františka jeho otec jako nejmladšího syna předurčil pro kněžskou dráhu. František zahájil v roce 1582 studia nejdříve u jezuitů v Praze a později v letech 1588–1591 v Římě na římské koleji – Collegio Romano, kde se seznámil se sv. Filipem Neri a také se sv. Aloisem Gonzagou.

Z výše uvedených vazeb je jisté, že úcta ke sv. Aloisi byla silná i na našem území. Hlavní zásluhu na šíření slávy a probouzení ustavičné úcty ke sv. Aloisi měli jeho bratři jezuité. Z jezuitské koleje v pražském Klementinu a dalších jezuitských center v Českém Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci, Olomouci, Brně, Znojmě, Jihlavě, Mikulově, Kroměříži a Opavě se sláva dostávala postupně i mimo ně. Velkou zásluhu o úctu sv. Aloise měl František kardinál Ditrichštejn, který se zasloužil o to, že sv. Alois mohl být veřejně uctíván a přispěl tak k jeho beatifikaci.³⁷

Úctu světcům také projevovali věřící konáním různých Aloisovských poutí. Například poutí z roku 1627 v Praze nebo později v roce 1631 ve Znojmě. V Praze se mše ke cti sv. Aloise zúčastnil i hrabě Jiří Martinic se svojí manželkou Johannou, dcerou Františka Gonzagy, mladšího bratra sv. Aloise. V roce 1637 ho přišel uctít do kostela Nejsv. Salvátora v Praze dokonce i císař Ferdinand III. Habsburský s bratrem Leopoldem.

³⁶ KOUDELKA 1891, 179–181.

³⁷ KOUDELKA 1891, 343–346.

Sv. Alois měl i mezi českými šlechtici svého následovníka s obdobným osudem. Jednalo se o mladého hraběte Václava Kolovrata Libštejnského (1634–1659). Také on, jako jedináček a dědic mnoha panství po otci i bezdětném strýci, toužil po vstupu do jezuitského řádu. Nakonec souhlas otce obdržel a nastoupil noviciát v Římě, kde skonal na tyfus ve stejném věku jako sv. Alois. Pochován je pod kaplí sv. Aloise v kostele sv. Ignáce v Římě.³⁸

Další významnou vlnou úcty ke sv. Aloisi byly oslavy jeho svatořečení v roce 1726 a 1727. Veliké oslavy se konaly v kostelích u sv. Klimenta v Praze, u sv. Ignáce v Praze, v Brně, v Olomouci, v Hradci Králové a jinde.

3. Kostely sv. Aloise z Gonzagy

3.1. Kostel sv. Aloise z Gonzagy v Uhlířských Janovicích

Původní farní kostel sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích již z důvodu nárůstu počtu obyvatel a jejich liturgických potřeb nedostačoval, proto bylo přikročeno ke stavbě nového kostela. Kostel sv. Aloise [2] byl založen roku 1767, ale vystavěn až v letech 1794–1795 nákladem knížete Aloise I. z Lichtenštejna. Vysvěcen byl v roce 1795 pražským kanovníkem Janem Aloisem Svobodou. Tuto časovou prodlevu měla na svědomí smrt donátorky a předchozí majitelky lichtenštejnského panství Marie Terezie Savojské (1694–1772).³⁹

Kostel sv. Aloise v Uhlířských Janovicích je největším farním kostelem zasvěceným sv. Aloisovi na území České republiky. Kostel měl být původně zasvěcený sv. Antonínu Paduánskému. Architekt kostela dosud není znám, ale je určen stavitel, kterým byl Václav Antonín Budil a po jeho smrti Jan Smutný.⁴⁰ Existují písemné archivní materiály, ze kterých vyplývá, že určité minimální stavební zásahy měla na svědomí také majitelka panství Marie Terezie Savojská, která v případě janovického kostela doporučila, aby

³⁸ KOUDELKA 1891, 349.

³⁹ OULÍKOVÁ 2019b, 123.

⁴⁰ OULÍKOVÁ 2019b, 196.

místo korintských hlavic byly osazeny toskánské – kvůli snadnější údržbě a odolnosti vůči počasí.⁴¹

Typické pro janovický kostel jsou jeho elegantní, nicméně naddimenzované proporce. Jedná se o jednoduchý jednolodní kostel s patrovou věží s cibulovou střechou. Kostel je situován v mírně svažitém terénu, uprostřed obce v podélné ose ve směru sever – jih, není tedy orientován. Na jižní straně kostela je obdélný pravoúhlý presbytář a k němu na východě přiléhá sakristie.

Lod' kostela je zaklenuta třemi příčně obdélnými poli české klenby do stlačených klenebních pasů. Klenební konstrukce vybíhá z diagonálně natočených členěných polopilířů. Nad členitou římsovou hlavicí je zdvojený vysoký trojdílný architráv s hladkým vlysem.⁴²

Vstup do kostela je z podvěží a dvěma, dnes oltáři zastavěnými bočními dveřmi v podkruchtí. Pískovcové pravoúhlé ostění portálu je profilované lištou. Supraporta je dělena páskou vytvářející volutově stočená ucha se střapci. V nadpraží portálu je vytesán letopočet 1794. Architektonické členění kostela vyrůstá z průběžného hladkého soklu. Nároží lodi rizalitu a nároží presbytáře jsou okosena. Plochy stěn jsou hladké s jednoduchými vykrojenými okenními otvory bez šambrán. Okna jsou obdélná s dovnitř ustupujícími šikmými půlkruhovými záklenky. V oknech lodi jsou instalovány vitráže z roku 1933.

Věž kostela tvoří osmiboká cibulová střecha s lucernou a menší cibulkou. Na vrcholu je koruna s makovicí a křížem. Na konci hřebene presbytáře je umístěn osmiboký sanktusník s cibulovou střechou s křížem na vrcholu.⁴³

Hlavní oltář je výtvarně velmi zajímavě zpracován. Vyjadřuje výtvarné propojení iluzivní části oltáře s reálnou malířskou a sochařskou výzdobou. Tou je olejomalba na plátně s námětem sv. Aloise umístěná v profilovaném rámu, tvořící mohutné dvojvrstvé retabulum. Menza oltáře je členěna polopilíři se zalamující se římsou. Mezi polopilíři se

⁴¹ OULÍKOVÁ 2019b, 126.

⁴² LUNGER-ŠTĚRBOVÁ 2019, 196.

⁴³ https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=84013, vyhledáno 17. 12. 2019.

nachází obdélné výplně s girlandami. Z polopilířů vyrůstají po stranách oltářního obrazu dvojice třičtvrtě sloupu a střední předsazený sloup s lehkou entazí. Sloupy jsou mramorované a mají atické patky a kompozitní hlavice. Tyto sloupy nesou mohutné rozeklané kládí. Nad kládím vyrůstá rozeklaný konvexně vypjatý segmentový štít rámovaný zalamovaným římsovým profilem shodným s profilem říms kládí. V rozeklané ploše štítu je rámovaná kartuš s lichtenštejnským znakem, což je další doklad o stavebníkovi kostela. Nad střední částí štítu je nástavec s půlkruhově vrcholící nikou, rámovanou edikulou tvořenou svazkovým pilastrem, členěným zarámovanými penízky s konzolovými volutovými hlavicemi nesoucími rozeklané kládí. Nad nikou je kartuš ve tvaru mušle. Na polopilířích soklu jsou volutové konzoly nesoucí v životní velikosti malované postavy evangelistů. Na evangelijní straně je sv. Marek a Jan, na epištolní straně zprava je sv. Lukáš a Matouš. V nice štítového nástavce je postava Boha Otce na oblacích nesených andílky, na segmentových křídlech štítu andělé. Další postavou na evangelijní straně je sedící anděl s ratolestí v ruce a na epištolní klečící anděl ukazující na obraz sv. Aloise.⁴⁴

Hlavní a dva boční oltáře jsou vyzdobeny iluzivní malbou barokní architektury a doplněné plastikami Josefa Kramolína a obrazy sv. Aloise, sv. Jana Nepomuckého a sv. Josefa. Ve výbavě kostela jsou dále čtyři obrazy z legendy o Panně Marii ze 17. století od neznámého autora. Na evangelijní straně je umístěná klasicistní kazatelna. Nejstarším artefaktem kostela je renesanční cínová křtitelnice s nápisem a datací z roku 1618, přenesená z kostela sv. Jiljí a umístěná v presbytáři.⁴⁵

3.2. Kostel sv. Aloise z Gonzagy ve Velké Moravě

Poměrně veliký kostel sv. Aloise ve Velké Moravě [3] (farnost Dolní Morava) je typickým příkladem klasicistní architektury na Králicku ve východních Čechách v období přelomu 18. a 19. století. Některé architektonické prvky odpovídají spíše tzv. „selskému baroku“, tedy stavebnímu slohu lidové architektury, který se uplatnil nejvíce v 19. století a který vychází z baroka a klasicismu (např. zakončení věže kostela a výzdoba interiéru).

⁴⁴ https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=84013, vyhledáno 17. 12. 2019.

⁴⁵ POCHÉ 1982,132–133.

Před výstavbou současného kostela sv. Aloise se v obci Velká Morava nacházela pouze dřevěná kaple při hospodářství č. p. 26. Kostel byl vybudován z vlastní iniciativy zdejšího, tehdy ještě německého obyvatelstva. Místní farníci museli za bohoslužbami docházet do vedlejší vesnice Malá Morava, ještě dříve do odlehlejší vsi Podlesí. Vzdálenosti mezi obcemi byly pro pěší značné a většina farníků si přála vybudovat v obci řádný kostel už v letech 1780–1790. Z důvodu nedostatku finančních prostředků byla stavba kostela dokončena až v roce 1801. Nebyla však omítnuta, neměla podlahy, lavice a oltáře atd. Až po částech se farníci složili na velmi skromný hlavní oltář, který byl v důsledku devastace vlhkostí vyměněn v letech 1892–1893 za nový. Boční oltáře byly pořízeny v letech 1803–1805.⁴⁶

Kostel sv. Aloise je jednolodní, venkovský kostel, vysvěcený v roce 1802. Je orientovaný hlavním oltářem na východ. Půdorys je obdélný, zakončený trojbokým presbytářem s věží nad průčelím. Loď je zaklenuta třemi poli pruské placky, oddělenými klenebními pasy. Presbytář je uzavřen konchou. Kostel je zastřešen valbovou střechou.

K západnímu průčelí, před vchod do kostela, je přistavěno dvouramenné kryté schodiště osvětlené dvěma půlkruhovými okny. Hlavní vstup do kostela je z přízemí. Ze západního průčelí mělce vystupuje věž s hodinami, zakončená osmibokou kupolí s lucernou a křížem. Samotná věž je velmi prostá, jsou v ní ze tří stran umístěné obdélníkové otvory s půlkruhovým zakončením a nad nimi jsou kruhové hodiny s ciferníkem. Na straně východní hodiny nejsou a otvor je zmenšen kvůli přiléhajícímu hřebeni střechy pouze na půlkruh. Ukončení věže je typické, tedy dvě cibulové střechy, mezi nimiž se nachází lucerna s křížem. V průčelí mezi lizénami je oválné okno umístěné v rizalitu, zakončeném trojúhelným frontonem. Na východní stěnu presbytáře navazuje v podélné ose kostela sakristie obdélného půdorysu. K jižnímu průčelí kostela přiléhá čtvercová předsíň se sedlovou plechovou střechou, trojbokým štítem a nikou a obdélnými dveřmi v hladkém pískovcovém ostění. V nice je umístěna socha Panna Marie s Ježíšem na rukou, stojící na srpku měsíce. Fasáda kostela je architektonicky členěná pouze na západní straně, kde se rovněž nachází dodatečně vybudované zastřešení schodiště, prosvětlené dvěma obdélníkovými okny s půlkruhovým zakončením a mřížovým dělením. Omítka severního a jižního průčelí i presbytáře je bez architektonického členění,

⁴⁶ NOVÁK 2008, 3.

fasády jsou ukončeny jednoduše profilovanou korunovou římsou. Okna jsou půlkruhová, bez šambrán.⁴⁷

Interiér kostela je rozdělen třemi pruskými klenbami, které dosedají na pilastry. V místě styku kleneb a pilastrů prochází římsa. V západní části lodi je nad hlavním vchodem varhanní kruchta vynesena na čtyřech toskánských sloupech a podklenutá českými plackami. Po stranách kruchty je točité schodiště.⁴⁸ Varhany v kostele pochází z roku 1887 a dodala je firma Kolbé z Pekařova. Kostel je ukončen půlkruhovým presbytářem, před kterým stojí hlavní novobarokní oltář. Autorem všech oltářů i kazatelny byl místní stolař Kretschmer.⁴⁹

Barevné řešení kostela je laděno do světle žluté barvy. Na žebrech kleneb jsou různobarevné ornamenty a dojem nebeské klenby je zde umocněn zlatými hvězdami, které nejvíce vynikají nad presbytářem, kde je v jejich pozadí použita modrá barva. Půlkruhové ukončení presbytáře je malířsky členěno zčásti rustikou a zčásti ornamenty. Po stranách jsou umístěné obrazy z křížové cesty, nalevo pak boční oltář a kazatelna. Obraz na hlavním oltáři je z roku 1840 a je dílem knížecího malíře Lichtensteinů Jana Dallingera.

Před kostelní zdí jsou umístěny sochy světů: sv. Jiří, sv. Jana Nepomuckého, sv. Archanděla Michaela a sv. Prokopa od neznámého umělce z první třetiny 18. století. Původně se nacházely, patrně v rámci jediné kompozice, na jiném místě v obci. Na své stávající místo, kamennou zídku před kostelem, byly umístěny v 80. letech 20. století. Před tím stály před domem čp. 32.⁵⁰

Obě stavby popsané v podkapitolách 3.1 a 3.2 byly vystavěny nákladem knížete Aloise I. z Lichtensteina. Kníže Alois I. (1759–1805) se stal hlavou rodu Lichtensteinů ve věku 22 let. Jeho kladný vztah k architektuře a k umění se dá datovat již do doby jeho mládí. Rád cestoval a navštívil několik evropských zemí včetně Anglie, kde se seznámil s významnými sakrálními i profánními stavbami. Kníže Alois I. důsledně dbal na správu

⁴⁷ NOVÁK 2008, 7–8.

⁴⁸ <https://www.pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-aloise-14113881>, vyhledáno 13. 11. 2019.

⁴⁹ NOVÁK 2008, 7–8.

⁵⁰ <https://pamatkovykatalog.cz/socha-sv-jana-nepomuckeho-14116244>, vyhledáno 13. 11. 2019.

a obchodní rozvoj svých panství. Oba kostely se nacházejí na bývalém lichtenštejnském panství. Od roku 1790 zaměstnával známého rakouského architekta Josefa Hardtmutha, který mu přestavěl zámek ve Vídni a spolupodílel se na výstavbě některých objektů v lednicko-valtickém areálu.⁵¹

4. Kaple sv. Aloise z Gonzagy

4.1. Špitální kaple sv. Aloise v Horní Branné

V r. 1710 Alois hrabě Harrach vystavěl v Horní Branné špitál s kaplí zasvěcenou sv. Aloisi [4]. Budova byla určena pro dvanáct zestárlých hraběcích služebníků, šest mužů a šest žen, kteří tu až do své smrti byli zaopatřeni vším potřebným. Dostávali tady ubytování, stravu a oděv; byly to zvláštní modré kabáty s harrachovským znakem na prsou. Ročně každý obdržel výslužné 58 zlatých a 42 krejcarů. Povinnost těchto chovanců byla každý den vždy o třetí hodině odpolední, jakmile na špitální věži zazněl zvonek, odebrat se do špitální kaple sv. Aloise na modlení. Špitál měl také svého správce. V roce 1878 došlo k přestavbě budovy špitálu. Klenby byly sneseny a budova adaptována na byty. Do roku 1879 byla na věži kaple původně umístěna socha sv. Aloise, později nahrazená kovovým třímetrovým křížem. Budova špitálu však stále chátrala, až byla v roce 1987 zbourána a na jejím půdorysu vznikla nová stavba s 28 malometrážními byty pro seniory. V budově se také nachází klubovna, jídelna ordinace lékařů apod. Kaple sv. Aloise se pozdější přestavba nedotkla.⁵²

Špitál je jednopodlažní stavba čtyřkřídlého půdorysu se sedlovou střechou. Rozprostírá se kolem čtvercového dvora. Fasáda je členěná lizénami. Kaple se nachází uprostřed dvora. Na vstupním portále z červeného pískovce je znak Harrachů s letopočtem 1709 a nad ním segmentové okno. Kaple převyšuje špitální budovu o jedno patro a je zakončena lucernou. Kaple má konvexní půdorys a je členěna pilastry s korintskými hlavicemi.⁵³

Hrabě Alois Harrach (1669–1742) byl rakousko-český šlechtic, politik, diplomat, rytíř Řádu zlatého rouna a místokrál neapolský a sicilský. Harrachové jsou velmi starý český rod, pocházející z vladyckého rodu Hřebenářů z Hřebene a z Horachu, který měl sídlo na

⁵¹ JUŘÍK 2015, 88–90.

⁵² <http://www.hbranna.cz/pamatky/harrachovsky-spital/>, vyhledáno 29. 7. 2019

⁵³ POČHE 1982, 403.

staré tvrzi Harachy (Horachy) v budějovickém kraji. Zámek v Horní Branné a okolní nemovitosti vlastní již od poloviny 17. století.

Otcem Aloise byl Ferdinand Bonaventura I., hrabě Harrach a matkou hraběnka Jana Terezie z Lamberka. Mnoho příslušníků tohoto rodu zastávalo rozličné úřady v císařských a církevních službách. Alois byl například místokrál neapolský a sicilský a měl řadu dalších funkcí.

Kromě toho, že nechal v roce 1710 postavit v Horní Branné faru a špitální kapli sv. Aloise, tak v roce 1721 na svém panství vydělil čtyři nové farnosti - ve Štěpanicích, Poniklé, Jilemnicích a Jablonci. Alois se na svých panstvích snažil smysluplně rozvíjet hospodářský pokrok. Zaváděl zde nové metody a v letech 1706 a 1722 vydal speciální instrukce pro všechny obory hospodářství. Nástupcem hraběte Aloise byl jeho syn Bedřich August Garvas (1696–1749), císařský a královský tajný komoří, rytíř Řádu zlatého rouna, první rakouský ministr financí. Byl rovněž vrchním kancléřem království českého.⁵⁴

4.2. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v Žichovicích

Kaple zasvěcená sv. Aloisi se nachází v intravilánu obce Žichovice [5], vedle základní školy v okrese Klatovy. Pochází ze začátku 19. století. Základy kaple byly položeny v roce 1819 nákladem Karla Eusebia, knížete z Lamberka a dostavbu kaple, po čtyřiceti letech nečinnosti, dokončil jeho syn Gustav Joachim, kníže z Lamberka. Kaple byla slavnostně vysvěcena děkanem Dubnem z Nezamyslic 16. června 1861.⁵⁵

Stavebně se jedná se o omítnutou obdélnou kapli s půlkruhovým závěrem. Kaple je orientována. V západním průčelí je segmentový vchod, akcentovaný štukovým rámem a pilastry. Hlavní odstupňovaná římsa odděluje obvodové zdi od barokizovaného prokrajovaného štítu. V jeho středu se nachází štuková kartuše a latinský kříž. V bočních stěnách jsou vždy dvě segmentová okna oddělená vertikálními lizénami. Nároží jsou zaoblená. Na severní straně mezi okny je pravoúhlý vchod. Na východní straně je oplechovaná hranolová věž zakončená jehlancovou střechou korunovanou makovicí s křížem.

⁵⁴ www.hbranna.cz/pamatky/harrachovsky-spital/, vyhledáno 19. 12. 2019.

⁵⁵ RUDA 2002, 71.

Kaple má všechny atributy kostela. Je to samostatná, relativně prostorná stavba, ve které se pravidelně konají bohoslužby. Člení se na půlkruhovou apsidu ve východní části, hlavní loď a kruchtu. V apsidě se nachází oltář. Podle Pocheho by na barokním oltáři měly být polychromované sochy sv. Barbory z 18. století a sv. Donáta z 16. století.⁵⁶ Krátkou zmínku najdeme též v soupisu památek historických a uměleckých, kde se uvádí, že kaple je neslohová a potvrzuje se datum vysvěcení.⁵⁷ Sochy na oltáři ani obrazová výzdoba kaple není zřejmě původní, což potvrdil i správce kaple, některé obrazy a sochy z původního inventáře se prý nacházejí uskladněné u sousedů v okolí kaple z důvodu ochrany před opětovným vykradením či poškozením kaple. Tomu odpovídá i výzdoba oltáře, která se neshoduje s dostupnou literaturou.

Původní vybavení kaple není nikde uvedeno ani popsáno. Oltář je zasvěcený sv. Aloisi. Údajně pochází z poloviny 18. století a jeho autor není znám. Je dřevěný, kolorovaný zlatohnědou barvou a lemovaný sytě hnědou. Pozlacení částí oltáře uhradil žichovický rodák Václav Podivín v roce 1919.⁵⁸ Architektura oltáře nápadně připomíná západní průčelí kaple. Oltář je horizontálně i vertikálně dělený. Svisle je rozdělen dvěma představenými sloupy na vysokém soklu, které jsou zakončené korintskými hlavicemi vynášejícími odstupňované kladí, nesoucí barokizovaný štít. Vodorovně je rozdělen na oltář, štít (oltářní nástavec) a menzu. Při pohledu na oltář evokuje umístění tabernáku s křížem v rámci oltáře vchod do kaple ze západního průčelí. Na dvířkách tabernáku je zobrazen zlatý pohár. Na dřevěném oltářním nástavci je ve zlatě vyhotovený monogram Ježíše Krista IHS, kolem něhož poletují čtyři okřídlení andělci. Oltářní obraz je umístěn uprostřed oltáře pod nástavcem. Podél sloupů stojí dvě dřevěné sochy světců a dva okřídlení andělci. Jedná se nejspíš o sv. Jakuba st. a sv. Antonína Paduánského s Ježíškem v ruce. Sv. Jakub má v pravé ruce poutnickou hůl a přes pravé rameno cestovní brašnu. Oltář je dodatečně osvětlen elektricky.

O důvodech zasvěcení kaple sv. Aloisi se dostupná literatura nezmiňuje. Jedna z možností, která se nabízí, je, že sousední budova je budovou školní.

⁵⁶ POCHE 1982, 421.

⁵⁷ HOSTAŠ/VANĚK 1900, 189.

⁵⁸ RUDA 2002, 72.

4.3. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v budově gymnázia č. p. 324/II v Sušici

Již neexistující kaple zasvěcená sv. Aloisovi se nacházela v prvním patře budovy sušického gymnázia (bývalé státní reálky) nad tělocvičnou, v dnešním Smetanově sále. Kapli navrhl v roce 1908 vídeňský projektant Ladislav Skřivánek (1877–1957). Stavbu gymnázia realizovala stavební společnost V. Nekvasila z Prahy – Karlína.

Kaple byla jednoduší s valenou klenbou s příčnými pasy a dvoustupňovou galerií, ze které se otevíral ústupkový vítězný oblouk do presbytáře i do tělocvičny. V průčelí apsidy byl umístěn oltář s křížem, vyrobený místním truhlářem Vojtěchem Janouškem. Bohužel není nikde fotograficky ani písemně zachycena tehdejší výzdoba interiéru. Původní rozvržení oken kaple zůstalo do dnešních dnů nezměněno.⁵⁹

Původní zasvěcení kaple sv. Kříži bylo změněno na zasvěcení sv. Aloisovi a 9. září 1911 biskupská konzistoř udělila souhlas pořádat v kapli každou neděli a každý zasvěcený svátek mši svatou. Pro studenty vykonával mši každý den sušický kaplan František Chalupský. V roce 1913 byl interiér kaple obohacen o kulaté okno s výjevem sv. Aloise, který nechali pořídit manželé Skálovi podle výtvarného návrhu Antonína Škorpila. Po roce 1918, kdy se stala výuka náboženství nepovinnou, přestala být kaple sv. Aloise žáky tolik využívána. Proto se v roce 1930 vedení školy rozhodlo pro jiné využití, a sice pro prostor k setkávání žáků a rodičů, a nazvalo ho Masarykovou aulou. V roce 1931 bylo navrženo, aby byla aula trvale využívána pro účely kultury, konaly se zde například přednášky. Konečně v roce 1948 byla aula za pomoci architekta Skřivánka, s ohledem na vynikající akustiku, konvertována na veřejnou koncertní a přednáškovou síň a částečně sociální zázemí. Aula po rekonstrukčních pracích dostala název, který nese dodnes, a to Smetanův sál. V roce 1950 Městský národní výbor v Sušici svolil, aby se v tomto sálu konaly mše Církve československé a Českobratrské církve evangelické. Veškerá předchozí katolická výzdoba byla ze sálu odstraněna. Výraznou rekonstrukci prodělala bývalá kaple sv. Aloise ještě v roce 1974, kdy byly zastavěny postranní niky, přemístěna socha Poezie a odstraněna socha Hudby, bylo zabíleno zlacení stropu a na strop byl osazen veliký lustr ze skláren z Kamenického Šenova. Původní vzhled kaple z konce 40.

⁵⁹ LHOTÁK/PACHNER/RAZÍM 2012, 616–619.

let byl obnoven až v roce 2003. Niky se opět obnovily a byly do nich instalovány obě sochy Poezie a Hudby. Bylo obnoveno zlacení stropu.⁶⁰

5. Boční kaple a oltáře sv. Aloise z Gonzagy v jezuitských kostelech

5.1. Oltář sv. Aloise z Gonzagy v kostele Nejsvětějšího Salvátora v Klementinu v Praze 1

Vhodné místo pro tuto jezuitskou stavbu vybral spolupracovník sv. Ignáce z Loyoly, vídeňský kazatel Per Canisius, který byl do Prahy za tímto účelem vyslán. Kostel Nejsv. Salvátora byl postaven na místě původního dominikánského kláštera a kostela sv. Klimenta. Kostel a potažmo celý areál Klementina měl velmi složitý stavební vývoj. Dějiny tohoto místa sahají až do 9. století. Ve 13. století se na tomto místě usídlili dominikáni, kteří zde vystavěli kostelík zasvěcený sv. Klimentovi a začali budovat klášter. Z původního gotického kostela nezbylo téměř nic. Velký podíl na zničení kostela a kláštera měli husité, kteří ho v roce 1420 vypálili a řeholníky zabili.⁶¹

V roce 1554 se řada církevních hodnostářů, zástupců předních českých rodů podporovaných císařem Ferdinandem I. obrátila na Ignáce z Loyoly se žádostí o vyslání Tovaryšstva Ježíšova do Čech. Petr Canisius vybral vhodné místo pro jezuity u paty Karlova mostu. Ti záhy do Prahy přijeli, započali s výukou katolického náboženství a opravami pobořeného areálu. Podle plánů italského stavitele Marka Fontany byly započaty první stavební úpravy kostela, a to v letech 1578 až 1582 v renesančním stylu. V této době byl také vystavěn a vysvěcen hlavní oltář, zakončen a zakryt presbytář a dostavěna jedna z věží. Bylo použito zdivo starého gotického kostela sv. Klimenta.⁶² Mše se v této době sloužily jen v presbytáři. Pozdější úpravy, spočívající v dostavbě druhé věže a především v prodloužení kostela o polovinu jeho délky, proběhly podle návrhu neznámého architekta kolem roku 1600. Rozšířením kostela v této době došlo i k vybudování tří západních portálů, dnes krytých raně barokní přístavbou portiku. Nejdůležitější stavební etapou byla raně barokní, kterou provedl po roce 1650 stavitel Carlo Lurago a sochař Jan Jiří Bendl.⁶³

⁶⁰ LHOTÁK/PACHNER/RAZÍM 2012, 616–619.

⁶¹ OULÍKOVÁ 2019a, 11–13.

⁶² OULÍKOVÁ 2019a, 143.

⁶³ VLČEK 1998, 109–111.

Oltář sv. Aloise z Gonzagy [6] se nalézá na severní straně hlavní lodi kostela. Jedná se o opakované a známé ikonografické řešení umístění oltářů sv. Aloise v jezuitských kostelích, jelikož protějškový oltář je zasvěcen sv. Stanislavu Kostkovi. Oltář má mramorovou menzu z období po roce 1555. Samotný obraz světce je umístěný do typicky rokokového kasulového rámu, který je zdobený anděly z doby kolem roku 1749. Na oltáři, přesněji, na dvířkách tabernáku je umělecky ztvárněn reliéf beránka v ohni. Jeho strany zdobí relikviář sv. Prima a nad ním sochy Ježíška, klečícího před křížem a malého sv. Jana s beránkem. Téma oltářního obrazu je jedno z nejobvyklejších. Jde o scénu z Aloisova života, která měla na jeho pozdější vývoj značný vliv. Na obraze je znázorněno přijímání hostie od sv. Karla Boromejského, které Alois přijal ve svých dvanácti letech dne 22. července 1580 v kostele sv. Nazaria v Castiglione. Obraz sestává ze dvou výtvarných plánů a jeho kompozice je spirálovitá. Ve spodní části obrazu jsou symetricky umístěné dvě výrazné postavy. Jednou z nich je klečící sv. Alois v typicky černém florentském oblečení s bílými podkolenkami a bílými střevíci. Kolem krku má vysoké okruží a k oděvu přilehá středně dlouhý černý plášť lemovaný zlatou nití. Naproti němu stojí sv. Karel Boromejský se svými nezaměnitelnými atributy, oblečený v bílé rochetě a šarlatové mozzetě a předává mu hostii. Oběma hlavním postavám asistují tři klerikové v bílých rochetách. V horní části obrazu poletuje patero andílků, kteří scéně pasivně přihlížejí. Obrazová scéna je osvětlena několika svícemi a odehrává se v osvětleném interiéru kostela. Po stranách obrazu jsou putti s květinovými závěsy a nad obrazem je symbolický nápis MARIA. Autorství toho díla se přisuzovalo F. X. Palkovi.⁶⁴ Podle nejnovějšího výzkumu je oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy dílem Felixe Antona Schefflera (1701–1760) z roku 1749. Původně obraz vznikl, ve dvojici společně s protějším oltářním obrazem sv. Stanislava Kostky, pro prostor presbytáře. Oltář byl původně umístěn mezi dvěma severními pilíři v presbytáři a na dnešním místě je až od roku 1783.⁶⁵

Obraz sv. Aloise z Gonzagy s kasulovým rámem byl v nedávné době zrestaurován a v říjnu 2019 slavnostně umístěn zpět do kostela. Na obnově obrazu a rámu se podílel akademický malíř Pavel Padevět a pozlacovač Tomáš Pejřil.⁶⁶

⁶⁴ VLČEK 1998, 109–111.

⁶⁵ http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2510/zrestaurovany-oltarni-obraz-sv--aloise-gonzagy#.XbgzP_ZFyUk, vyhledáno 29. 10. 2019.

⁶⁶ http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2510/zrestaurovany-oltarni-obraz-sv--aloise-gonzagy#.XbgzP_ZFyUk, vyhledáno 29. 10. 2019.

5.2. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze 1

Po prvotním osídlení Starého Města Pražského jezuiti po roce 1556 přivedl tento řád v letech 1625–26 Albrecht z Valdštejna také na Malou Stranu. Jezuité se usadili na místě mezi původním farním kostelem sv. Mikuláše a kostelem sv. Václava. Gotický farní kostel dostali darem od císaře Ferdinanda II. a ostatní sousední nemovitosti (faru, školu, měšťanské domy) příležitostně vykoupili z peněžitého daru Albrechta z Valdštejna. Postupně vznikaly na tomto místě budovy určené pro vzdělávání řádových kněží, jako např. dům profese, gymnázium a nižší škola.⁶⁷ V rámci jezuitského řádu rozeznáváme několik druhů řádových domů. Jednak to jsou semináře, určené pro studijní a duchovní výchovu vlastních členů, dále profesní domy, koleje, které jsou určené k výchově mládeže. Dále to jsou univerzity, menší semináře, velké koleje, rezidence, exerciční domy, skriptoria určená pro vědecké účely a misijní domy.⁶⁸

Kostel sv. Mikuláše na Malé Straně byl vystavěn jako barokní novostavba na pozůstatcích středověkého kostela ze 13. století zasvěceného sv. Mikuláši z Myry. Původně začal kostel budovat a základní kámen položil stavitel Domenico Orsi v roce 1673, ale po roce 1702 byl přestavěn v pozdně barokních formách. Autorství se připisuje Kryštofu a Kyliánu Ignáci Dienzenhoferovým. Výstavbu nového kostela inicioval a zčásti uhradil mladý šlechtic Václav Libštejnský z Kolovrat (1634–1659), nazývaný český Alois Gonzaga, který převedl veškerý svůj majetek jezuitům a vstoupil do jejich řádu. Na průčelí kostela je umístěn znak údajného mecenáše stavby Františka Karla hraběte Kolovrat-Libštejnského, protože Václav si nepřál, aby bylo jeho jméno se stavbou spojováno, a tak nechal po dokončení stavby kostela použít na průčelí erb svého strýce.

Interiér kostela je velmi složitou barokní půdorysnou kompozicí, která má kvality nejenom estetické, ale i konstrukční. Kostel sv. Mikuláše je kostelem síňového typu, jehož zdi jsou konkávně a konvexně prohnuty. Ve vysoké lodi jsou umístěny boční kaple, nad kterými probíhají empory.⁶⁹

⁶⁷ MUCHKA 1992, 2.

⁶⁸ EKERT 1883, 177–178.

⁶⁹ VLČEK/FOLTÝN/SOMMER 1997, 471–482.

V jedné z kaplí se nachází i oltář zasvěcený sv. Aloisii Gonzagovi, [7] který nechala, zřídila Barbora Gabrielová.⁷⁰ Na tomto oltáři z roku 1760 je titulní obraz od V. I. Raaba a menší obrázek sv. Judy Tadeáše v horní části od téhož autora. Oltářní obraz představuje sv. Aloise, který společně s dětmi přichází k Božskému srdci Páně.⁷¹ Zdoben je ve spodní části sochami sv. Stanislava Kostky a Jana de Goto z uměleckého prostředí sochařské rodiny Platzerů. V horní části nalezneme anděly a okřídlené hlavičky. Nad svatostánkem se nachází prosklená skříňka s malým Ježíškem. Dvířka jsou vyzdobeny reliéfem postavy sv. Ignáce, jak podává svatému Aloisi hostii.⁷²

5.3. Kaple sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Ignáce na Karlově náměstí v Praze 2

Další z kaplí zasvěcených sv. Aloisi nalezneme v kostele sv. Ignáce v Praze 2 na Novém Městě. Kostel patří do sítě výstavby nových jezuitských kostelů vzniklých po porážce českého stavovského povstání v době rozmachu rekatolizace. Byli to právě jezuité, kterým připadla výsadní a hlavní role. Kromě obnovy klementinské jezuitské koleje a výstavby kostela Nejsvětějšího Salvátora a sv. Mikuláše na Malé Straně postavili v Praze i raně barokní kostel sv. Ignáce s jezuitskou kolejí. Autorem projektu tohoto kostela a koleje byl Carlo Lurago (1615–1684). Ještě koncem 80. let 17. století byla dokončena zvonice Pavlem Ignácem Bayerem a jím o 10 let později i pro kostel typický portikus před středním rizalitem hlavního průčelí.⁷³

Druhá kaple vlevo od vstupu do kostela sv. Ignáce je zasvěcena sv. Aloisi z Gonzagy [8]. Na stropě můžeme ve štukových kartuších spatřit biblický námět Zasnoubení sv. Anny s Jáchymem s nápisem „Exemplum casti conubii“ (Příklad čistého manželství), Pannu Marii se sv. Annou s Jáchymem s nápisem „Mater intemerate virginis“ (Matka neposkvrněné Panny). Uprostřed se nachází mariánský monogram. Architektonicky zdobený rokokový oltář s bohatou sochařskou výzdobou pochází od Richarda J. Prachnera (1705–1782). Je koncipován jako pandán ke kapli Panny Marie Piekarské na protější, jižní straně kostela.⁷⁴

⁷⁰ EKERT 1883, 184.

⁷¹ MUCHKA 1992, 22.

⁷² VLČEK 1999, 67.

⁷³ HORYNA/OULÍKOVÁ 2006, 5–10.

⁷⁴ BAŤKOVÁ 1998, 102.

V kapli není patrná přímá souvislost mezi freskovou výzdobou a patrociniem. Oltář je velice zdobný s nakoso postavenými svazky pilastrů a středovým rizalitem. V nástavci oltáře je plastika anděla strážného, další andělci přidržují obrázek s vera effigies sv. Aloise Gonzagy od Ignáce Viktorina Raaba (1711–1787) v kasulovém rámu z roku 1770. Velmi nenápadná zlacená řezba s vyobrazením námětu prvního přijímání sv. Aloise je na dvířkách tabernáku. Na oltáři je ještě obrázek Panny Marie Dobré rady z roku 1882 od neznámého autora a trojice soch sv. Judy Tadeáše, sv. Ondřeje a sv. Jáchyma z okruhu sochaře V. M. Jäckela (1665–1738). Nad průchodem do vedlejší kaple sv. Františka Xaverského visí obraz sv. Ignáce adorujícího Nejsvětější Trojici od Jana J. Heinsche (1647–1712) z roku 1687.⁷⁵

5.4. Oltář sv. Aloise z Gonzagy v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové

Kostel Nanebevzetí Panny Marie nechali jezuité postavit po ukončení třicetileté války v letech 1654 – 1666. Kostel vznikl na místě čtyř měšťanských domů. Výstavbu tohoto jezuitského kolejního kostela umožnil velkorysý dar barona Kašpara z Grambu. Tento dar byl původně zamýšlen jako počáteční investice na výstavbu kostela v Kostelci nad Orlicí a jezuitům byl poskytnut již v roce 1631. Nakonec ale došlo, po několika jednáních a soudních sporech mezi jezuitou a pozůstalými barona z Grambu, ke stavbě kolejního kostela v Hradci Králové. Přípravné projekční práce započaly v roce 1652. V následujícím roce bylo vybráno místo výstavby a koncem března roku 1654 byla uzavřena smlouva s architektem Carlem Luragem. Slavnost položení základního kamene se konala se 27. dubna 1654.⁷⁶

První zmínkou o výskytu osobnosti sv. Aloise v Hradci Králové je rok 1642, kdy se stal patronem koleje. Zdejší oltář sv. Aloise [9] byl vystaven roku 1762 po požáru kostela, který byl způsoben pruskými vojsky.

Bohatě zdobený baldachýnový oltář v kostele Nanebevzetí Panny Marie je situován přímo proti kazatelně u vítězného oblouku a záměrně je koncipován jako protějšek ke kazatelně. Skládá se z vyššího soklu s menzou, z edikuly orámované dvěma čtvrtpilíři

⁷⁵ HORYNA/OULÍKOVÁ 2006, 28–29.

⁷⁶ ZÁŘECKÁ 2006, 40–43.

zakončené zlacenými korintskými hlavicemi. Nad nimi je srolovaný závěs na způsob baldachýnu. Nad baldachýnem je vysoký figurální oltářní nástavec. Je to vlastně jediné místo v královéhradeckém kraji, kde se s vyobrazením tohoto světce můžeme setkat, a to jak v podobě sochy, tak i obrazu nebo celého obrazového cyklu. Socha je umístěna v nice v průčelí kostela společně s dalšími jezuitskými svěťci sv. Ignácem, sv. Františkem Xaverským a sv. Stanislavem Kostkou. Oltář s obrazem sv. Aloise je v kostele a obrazový cyklus v sousední jezuitské koleji.

Oltářní obraz se nachází v horní části tohoto oltáře, pod oltářním nástavcem. Je zavěšený pod bílým baldachýnem a zasazen do tzv. kasulového černého rámu, který je lemován dvěma zlatými lištami. V horní části a po stranách rámu jsou výrazné zlacené rostlinné motivy. Obraz je namalován technikou olejomalby na plátně. Autor obrazu není znám. Na obrazu je zobrazen sv. Alois z levého profilu v kněžském černém rouchu, jak čte z Bible. Ruce má sepnuté na hrudi. Kompozice obrazu je centrální, osová. Na pravé straně je sv. Alois a na levé je možné uvidět tvář a poprsí Panny Marie. Na obraze nepostrádáme typické atributy sv. Aloise. Nalezneme zde knihu, lilie a zlatou plastickou svatozář nad jeho hlavou. Menší obraz na oltáři znázorňující Adoraci Panny Marie dodal Ignác Viktorin Raab v roce 1763. Rám tohoto obrazu přidržují dva andělé. Velmi nápadná je zlacená řezba vyobrazením námětu Ukřižování Krista na dvířkách tabernáku, který stojí na oltářní menze. V horní části oltáře je poprsí sv. Protektora, mučedníka s palmovou ratolestí, mezi dvěma anděly. Nad tímto výjevem stojí socha archanděla Michaela ve zbroji, bojujícího s drakem. Na štítu má latinský nápis QUI SUT DEUS (Kdo je jako Bůh). Jedná se o doslovný překlad jména Michael. Autorem sousoší je pravděpodobně Karel Antonín Devoty.⁷⁷

6. Obrazové cykly a obrazy sv. Aloise z Gonzagy

Nejčastější umělecké náměty se sv. Aloisem z Gonzagy se vztahují k jeho nejvýznamnějším životním událostem. Jedná se například o první přijímání od sv. Karla Boromejského, zřeknutí se dědictví, odchod z domu a sliby Aloise Gonzagy. Se sv. Aloisem se také můžeme často shledat ve společenství jeho jezuitských bratří, např. se sv. Ignácem z Loyoly, sv. Františkem Borgiášem, sv. Stanislavem Kostkou apod.

⁷⁷ ZÁŘECKÁ 2006, 64.

Ve světovém malířství je sv. Alois zachycen například na obraze El Greca z roku 1586 s názvem Student. Giovanni Francesco Barbieri zvaný Guercino zpodobnil sv. Aloise na obraze s názvem Povolání svatého Aloise Gonzagy (kolem 1650). Na obraze lze spatřit ležící korunu poblíž Aloisových nohou a anděla, který se k němu snáší s věncem. Na obraze jsou umístěny i další atributy jako kříž na oltáři, na který poukazuje anděl a ležící lilie. Giovanni Battista Tiepolo (1726) namaloval obraz sv. Aloise Gonzagy ve slávě. V Aloisově rodišti, v Castiglione delle Stiviere, nalezneme v kupoli baziliky nástěnné malby ze světceva života od malířů Giacoma Cerrutiho (1698–1767) a Giorgia Anselmiho (1723–1797).

Jezuité, v souladu se svým posláním obránců katolicismu, kladli také důraz na uměleckou stránku výzdoby prostor, které obývali, ať už to byly kostely, kaple nebo koleje či gymnázia. Podle svých finančních možností nebo podle výše příspěvků donátorů vyzdobovali průběžně tyto prostory barokním uměním a jezuitskou hagiografií i ikonografií.

V českém prostředí pochází převážná část obrazů s námětem sv. Aloise Gonzagy od Ignáce Viktorina Raaba (1715–1787).

Ignác Viktorin Raab

Tento malíř byl členem jezuitského řádu. Narodil se 5. září 1715 v Nechanicích. Již od mládí ho zajímalo malířství, tudíž ho jeho otec poslal do učení do Jičína k malíři Janu Jiřímu Majorovi, který byl žákem českého malíře Petra Brandla. Do jezuitského noviciátu vstoupil až v roce 1744, tedy v pokročilejším věku. Řádové sliby složil roku 1746 v Klatovech. Už první záznamy o Raabovi ze seznamu noviců ho uvádějí jako pictor – malíř. Kromě povolání malíře se staral o společné stravování (credentiarius) jezuitů a pomáhal s ošetřováním nemocných. Je doložené, že se často pohyboval po českém území. S jeho tvorbou se můžeme setkat především v místech jeho působení, zejména je jeho pobyt doložen v Uherském Hradišti (1747, 1750), v Klatovech (1748–1749), Brně (1751), Jihlavě (1752), Olomouci (1753), Kutné Hoře (1754–1757), kde působil jako socius praefecti fabricae, poté pobýval v Praze u sv. Klimenta (1758–1769), novoměstské koleji u sv. Ignáce (1770–1771) a nakonec v Opavě (1772–1773). Nejdélší dobu svého působení pro jezuitský řád strávil v pražském Klementinu. Zde také postupně vznikla jeho malířská dílna. Je známý tím, že tvořil v hojném počtu cykly různých jezuitských

světců. Ignác Viktorin Raab byl jedním z nejpłodnějších malířů své doby. Předpokládá se, že obrazy či fresky navrhoval, vytyčil jejich základní osnovu a dohlížel na kvalitu konečného provedení. Některé samozřejmě osobně maloval, ale s ohledem na množství dochovaných děl je nejspíše přenechával k dopracování svým žákům a spolupracovníkům v malířské dílně. Po zrušení Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773 se přemístil na Velehrad, kde se usídlil u cisterciáků, pro které pak tvořil až do své smrti 31. ledna 1787.⁷⁸

Významné cykly sv. Aloise vytvořil v Hradci Králové a v pražském Klementinu. Královehradecký cyklus sestává z dvaceti šesti obrazů a nachází se na tribuně jižní sakristie kostela Nanebevzetí Panny Marie. Další obsáhlý cyklus o životě sv. Aloise je z pražského Klementina a tvoří ho celkem dvacet čtyři obrazů (z toho jeden je nezvěstný). Nyní se nachází na zámku Štěkeň. Raab dále vytvořil stovky dalších obrazů, a to nejenom určených do prostor sloužících jezuitům. Kromě výzdoby kostela a koleje sv. Ignáce se podílel rovněž na dnes nezvěstném christologicko-mariánském cyklu určeném do kláštera v Tišnově, na cyklu Ježíšových učedníků z roku 1759 určeném do chodby Klementina a dalších.⁷⁹

Dalšími pozdně barokními malíři, kteří malovali sv. Aloise, byli například bratři Václav a Josef Kramolínové a F. X. Palko. Věnovali se hlavně nástěnné a portrétní malbě, kostelním obrazům.

6.1. Obrazový cyklus sv. Aloise z Gonzagy z jezuitské koleje v Hradci Králové

První zprávy o příchodu jezuitů do Hradce Králové se datují do 30. let 17. století. Tehdy se ve městě usadili a v roce 1636 založili nový řádový dům. Obdobně jako v jiných městech si jezuité vybrali pro svůj řád lokalitu v exponované části města, tedy přímo na náměstí, kde vystavěli v letech 1644–1712 jezuitskou kolej a později podle plánů Carla Luraga mezi lety 1654–1660 kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie.⁸⁰

Interiéry obou staveb byly vyzdobeny jezuitskou tematikou, která měla nejen estetický, ale i didaktický charakter a význam, aby jako vhodný nástroj sloužila k poučení věřících. Jezuitské chodby koleje byly zdobeny výjevy ze života jezuitských světců. Jediným

⁷⁸ <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=6>, vyhledáno 23. 4. 2020.

⁷⁹ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 251–255.

⁸⁰ ZÁŘECKÁ 2014, 167.

celistvě dochovaným, a zároveň významnou uměleckou památkou, je obrazový cyklus sv. Aloise, jehož autorem byl jezuita Ignác Viktorin Raab, o kterém jsem se zmínila v předchozí kapitole. Do Hradce Králové tohoto malíře a spolubratra povolali z Kutné Hory zdejší jezuité, aby jim vyzdobil chodby tamní koleje. Obrazy měly být zasvěceny sv. Aloisi Gonzagovi. Podle stručného záznamu Antonína Cechnera mělo jít o obrazový cyklus sestávající z dvaadvaceti obrazů o rozměrech 122 cm x 222 cm, v té době umístěných v kapli sv. Josefa, přiléhající z jižní strany ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Kvalitu obrazů ohodnotil jako „běžnou práci“.⁸¹ Tento cyklus se datuje rokem 1757. O samostatné existenci cyklu nás již ale informuje výroční zpráva koleje z roku 1754, která pojednává o velkoplošných patnácti obrazech, které byly vystavovány v chodbách koleje a které namaloval člen řádu.⁸² Cyklus tedy zřejmě vznikl v průběhu několika let (1754–1757). Z poslední studie Kláry Zářecké, která se obrazovému cyklu sv. Aloise věnovala, vyplývá, že obrazů je nyní celkem dvacet šest. Obrazy jsou vyhotoveny technikou olejomalby na plátně o rozměrech 122 cm x 222 cm. Cyklus je majetkem královéhradeckého biskupství. Doposud se nikdo podrobněji nezabýval ikonografickým popisem jednotlivých obrazů. Do této práce byly převzaty názvy obrazů podle Kláry Zářecké, které zřejmě přeložila latinské nápisy, nacházející se téměř na každém obraze. Zjistila jsem však určité faktické nesrovnalosti, na které v popisech obrazů upozorňuji. Klára Zářecká považuje velkou většinu obrazů tohoto cyklu za velmi kvalitní práci, nicméně připouští, že na tak rozsáhlém díle participovalo více malířů a kvalita některých obrazů a scén je kolísavá. Jedná se o těchto dvacet šest obrazů, které se pokusím velmi stručně popsat:

1. *Zasvěcení sv. Aloise Gonzagy Panně Marii po jeho narození.* Dominantními figurami na obraze jsou Panna Marie s Ježíškem v náručí vlevo a uprostřed dona Marta de Santéna se sv. Aloisem jako nemluvnětem v náručí. Porod dony Marty byl velmi komplikovaný a lékaři se domnívali, že se nepodaří zachránit ani matku, ani dítě. Matka se při porodu uchýlila k pomoci Panny Marie. Na obraze je zřejmě zobrazena situace, kdy matka sv. Aloise zasvěcuje syna Panně Marii tak, jak jí to slíbila, když porod prvorozeného syna dobře dopadne. Scénu doplňuje skupina osob na pravé straně obrazu a asistující andělci. Kolorit je tlumený, výrazný je pouze šat Panny Marie. Vnitřní světlo prostupuje donu Martu a sv. Aloise.

⁸¹ CECHNER 1904, 71.

⁸² ZÁŘECKÁ 2014, 169.

2. *Sv. Alois na rodné tvrzi v dětské nerozváženosti střílí z děla.* Na obraze spaříme sv. Aloise v dětském věku, jak stojí u děla a střílí. Nad Aloisem se vznáší anděl strážný, který při něm stojí, aby mu zachránil život při neopatrné manipulaci s dělem. Autor obrazu zcela převzal a použil tuto obrazovou kompozici do pozdějšího cyklu klementinského [10a, 10b]. Ourodová-Hronková pozdější verzi obrazového cyklu z Klementina přisuzuje mnohem vyšší kvalitu a přikládá to malířskému vývoji umělce.⁸³ V pozadí, ve druhé plánu je namalovaná středověká hradní architektura. Výrazná a ozářená je postava anděla strážného. Název obrazu, který mu Klára Zářecká dala, je poněkud zavádějící, jelikož podle životopisců nestřílel sv. Alois z děla v místě svého rodiště, ale na vojenském cvičišti v lokalitě Casalmaggiore v Lombardii, odkud se jeho otec Ferdinand chystal jako velitel na výpravu do Tuniska.⁸⁴

3. *Zlým duchem posedlý ukazuje na sv. Aloise a tvrdí, že dosáhne boží slávy.* Pyramidální kompozice dalšího obrazu je přeplněna postavami. Kolorit je velmi ponurý. Z postav je ozářena pouze postava sv. Aloise a mladého muže, který je posedlý zlým duchem. Nad ním stojí žehnající kněz. Posedlý ukazuje na sv. Aloise. Tato scéna není z hagiografie sv. Aloise obvyklá. Levá polovina obrazu se vyznačuje vysokou mírou barokní expresivity, na rozdíl od pravé, kde se nachází sv. Alois, která je klidná, vyrovnaná až statická.

4. *V noci často vstával sv. Alois k modlitbě a unaven a zimou často upadal na zem.* Uprostřed obrazové plochy vidíme tři starší jezuity, jak se dohadují nad zhrouceným tělem sv. Aloise. Scéna se odehrává v některé z učeben jezuitského řádu. Ve druhém plánu sedí několik noviců v lavicích. Prostor je osvětlen přímým denním světlem přicházejícím skrze čtyři okna.

5. *Devítiletý sv. Alois skládá slib čistoty před Pannou Marií Annunciatou.* Za asistence mnoha andělů skládá mladistvý sv. Alois slib čistoty před soškou Panny Marie Annunciaty, která se nenápadně krčí u levého okraje obrazu. Nápadné je výtvarné rokokové pojetí největšího z andělů, který sv. Aloise doprovází a rozhazuje z náručí lilie,

⁸³ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 261.

⁸⁴ PAPASOGLI 2006, 26–27.

symbol čistoty. Scéna se odehrává v tmavém interiéru kostela, zřejmě v Santissima Anunziata ve Florencii.

6. *S takovou bolestí sv. Alois zpověď vykonal, až upadl v mdloby.* Tento příběh je životopisci zaznamenaný. Udál se v kostele San Giovannino ve Florencii, když sv. Alois cítil potřebu se vyzpovídat. Zpovědník, který Aloise neznal, ho pokáral za sprostá slova, která pochytil na vojenském cvičišti. Alois se zalekl, zmlkl a následně omdlel. Obraz, který by mohl této scéně odpovídat, je velmi nečitelný, tmavý a nejasný, takže raději od jeho popisu upustím.

7. *Sv. Alois Gonzaga přijímá 1. svaté přijímání od sv. Karla Boromejského.* Tento námět, přestože je jedním z nejčastěji se vyskytujících při zobrazování důležitých mezníků v životě sv. Aloise, malíř Ignác Raab později již do druhého rozsáhlého obrazového cyklu původně určeného do Klementina nepoužil. Na obraze s centrální kompozicí vidíme skupinu lidí, asi členy rodiny Gonzagů (otec, matka a sourozenci, včetně mladšího bratra Rudolfa) a dále nejvyšší postavu scény sv. Karla Boromejského, oděného do bílé rochety a červené mozzety, jak podává klečícímu sv. Aloisi hostii. Sv. Alois je oblečen v černém florentském oblečení s bílými podkolenkami a bílými střevíci s delším pláštěm. Kolem krku má okruží. V horní části obrazů poletují andělci. Děj se odehrává v chrámovém interiéru a je osvětlen jakýmsi „vnitřním světlem“. K prvnímu přijímání došlo dne 22. července 1580 v kostele sv. Nazaria a Celsa v Castiglione. Tento obraz vykazuje podobné výtvarné a kompoziční rysy jako obraz z oltáře sv. Aloise v kostele Nejsvětějšího Salvátora v Klementinu z roku 1749. Není vyloučené, že se Ignác Raab nechal tímto obrazem inspirovat. Obraz byl nově restaurován. Byla obnovena původní barevnost.

8. *Sv. Alois napomíná sedmdesátiletého starce, aby zanechal nemravných řečí.* Jedná se o dosud výtvarně nezpracované téma v rámci zobrazování skutků sv. Aloise. Děj se odehrává v interiéru budovy, prosvětlené zleva čtyřmi velkými okny. Stojící sv. Alois v pravé polovině obrazu napomíná staršího muže, aby zanechal nemravných řečí. Na obraze figurují ještě další čtyři postavy oblečené do civilního dobového oblečení. I přes různá gesta na mě obraz působí značně staticky a domnívám se, že podíl malíře Raaba nebude na tomto díle vysoký.

9. *Sv. Alois odmítá s rozhořčením políbit ženu.* Autor zcela převzal a použil tuto obrazovou kompozici do pozdějšího cyklu klementinského. Jde o stejnou kompozici, stejné odmítavé gesto pravé ruky sv. Aloise, který se vzdaluje ze scény. Střed obrazu je tvořen skupinou osob, které hrají u stolu hru zvanou „na pokání“. Jedná se o scénu, kdy měl sv. Alois políbit stín jedné dívky vytvořený na zdi.⁸⁵

10. *Sv. Alois prosí svého otce, aby směl vstoupit do jezuitského řádu, ale obdrží výhrůžky.* Malíř na plátně zachytil pouze dvě postavy, otce Ferdinanda a syna Aloise, který žádá o vstup do řádu. Otec gestem ruky, natočením celé postavy a výrazem tváře dává najevo svůj nesouhlas. V interiéru kromě závěsu a stolu nic jiného není poznat, zato můžeme obdivovat bravurní malířské pojetí Ferdinandova a Aloisova šlechtického oblečení.

11. *Sv. Alois je od svého otce různými způsoby zrazován od svého rozhodnutí.* Sv. Alois společně se svými rodiči a jednou dvorní dámou vytváří centrální kompozici obrazu. Sv. Alois je oblečen ve šlechtickém dobovém oblečení. Z levé strany do scény zasahuje korouhev na dlouhé žerdi zakončená kovovým hrotem a v klíně matky leží knížecí hermelínová hodnostní čapka se čtyřmi půloblouky a říšským jablkem na vrcholu jako symboly vojenské a světské slávy. Postava sv. Aloise je osvětlená a upoutá pozornost výrazným gestem pravé ruky směřující vzhůru, k Bohu, který už dávno rozhodl o jeho dalším osudu a současně odmítavým gestem levé ruky směřující ke knížecí čapce. Výjev se odehrává v interiéru budovy, zřejmě na rodovém sídle. Ferdinand několikrát sv. Aloise zradil od úmyslu vstoupit do jezuitského řádu. Překážek bylo mnoho a proces „otcovského svolení“ trval několik let, než mu vstup, pod různými podmínkami, povolil.

12. *Sv. Alois obdržel souhlas se vstupem do Tovaryšstva Ježíšova od svého otce.* Tato událost Aloisova života je zpodobněna na plátně, které malíř pojal na výšku. V témže oblečení děkuje sv. Alois otci za možnost vstupu do jezuitského řádu. Do obrazu proniká sluneční záře a osvětluje tuto scénu. Pozornost opět upoutá Aloisův malířsky vypracovaný oděv.

13. *Sv. Alois odjíždí z otcovského domu do jezuitského noviciátu.* Obraz je rozdělen na dvě významové poloviny. V levé vidíme barokní architekturu a skupinu lidí s koňmi, kteří

⁸⁵ PAPASOGLI 2006, 83.

budou doprovázet sv. Aloise do noviciátu. Vpravo na terase rodinného sídla se loučí nejbližší příbuzenstvo se sv. Aloisem. Toho objímá otec a vedle stojící matka s bratry a sestrami. Celou dojemnou scénu podtrhuje uplakané dítě s kapesníkem v ruce v pravém dolním rohu obrazu.

14. *Sv. Alois vstupuje do noviciátu a je vítán generálem C. Aquavivou.* V pravé části obrazu je sv. Alois, sedící generál Aquaviva a vysoký kříž s tělem ukřižovaného Krista. Sv. Alois, ještě ve šlechtickém šatu, se klaní generálu jezuitského řádu. Ten ho vítá mezi spolubratry. Pomyslným středem obrazu je bílý pruh látky, který drží Aquaviva v pravé ruce. Zpoza závěsu přihlíží scéně jezuita doprovázený anděly.

15. *Sv. Alois, dříve markýz, nyní myje v koleji nádobí a vykonává podřadné práce.* Malíř na plátně zobrazil kuchyni s otevřeným ohništěm na levé straně. Napravo sv. Alois s ostatními bratry myje nádobí. Kolem pasu má uvázanou bílou zástěru.

16. *Sv. Alois jako novic prosí o almužnu.* V pravé části obrazu stojí sv. Aloise s druhem a prosí o almužnu dva muže. Jeden z mužů mu vkládá do klobouku minci. V pozadí zřetelně rozeznáváme siluetu kostela sv. Petra v Římě s papežským palácem a Andělský most s Andělským hradem.

17. *Sv. Alois vyučuje děti katechismu jako novic.* Sv. Alois sedí na stoličce a společně se dvěma bratry rozdává dětem, které je obklopují, svaté obrázky. Některé děti se modlí. Na pozadí scény je zachycen výsek přírody. Rozeznáváme řeku, stromy a zřejmě kostel s barokní kupolí.

18. *Sv. Alois skládá první sliby.* Děj se měl odehrát 25. listopadu 1587 v kapli římské jezuitské koleje, kde Alois složil sliby chudoby, čistoty a poslušnosti. Mši sloužil za přítomnosti různých osob rektor koleje Vincenzo Bruno.⁸⁶ Sv. Alois klečí před oltářem, kde stojí celebrující a dva ministranti. Vzadu v lavicích pak jsou tři mniši.

19. *Aloisova veřejná disputace na konci filozofických studií.* Sv. Alois se ztrácí v pozadí, jeho postavu tušíme za řečnickým pultem v levé části obrazu. Napravo od něj je skupina

⁸⁶ PAPASOGLI 2006, 193.

živě diskutujících osob. Statická zůstává výrazná postava oblečená do červené kleriky, bílé rochety, na hlavě má červené solideo. Kardinálský klobouk drží dítě napravo od kardinála. Této veřejné disputace se měli zúčastnit kardinálové Jeroným della Rovere a Vincenc Lauro.⁸⁷

20. *Sv. Alois rozdává potraviny potřebným u brány koleje.* Sv. Alois s jedním bratrem z noviciátu nabírá z ošatky potraviny, kterými podarovává potřebné děti i dospělé. Na levé straně obrazu je zajímavý perspektivní průhled do ulice.

21. *Sv. Alois káže lidem, aby mnoho zpovědí po celou noc konali.* Mnohofigurální scéna pyramidální kompozice vrcholící postavou sv. Aloise, který káže lidem z kazatelny. Za hlavou sv. Aloise je náznak svatozáře.

22. *Sv. Alois má zjevení, že do roka zemře.* Bůh dal Aloisovi poznat, že jeho dny budou krátké. Stalo se tak v červnu 1590 v Miláně v jezuitské koleji Brera.⁸⁸ Na potměném plátně vidíme modlícího se sv. Aloise před monstrancí a čtyři poletující andělky. Jeho tvář je osvětlena. V cele rozeznáváme pouze věžovou monstranci a stolek s červeným ubrusem, na kterém stojí.

23. *Sv. Alois ošetřuje nemocné morem v nemocnici se svými spolubratry.* Výjev se odehrává v interiéru kostela, kde nemocní morem byli shromažďováni a léčeni. Do pomoci nemocným se zapojuje i sv. Alois, který se později nakazí morem. Na obraze rozeznáváme jezuity, kteří se starají o nemocné. Obraz je potmělý, vymalovaný v zemitých hnědých a tmavě olivových barvách.

24. *Sv. Alois sedí na lůžku, nemocen, bratr jezuita mu dává napít hořkého nápoje.* Svatý Alois sedí v křesle s knihou v klíně, nikoliv na pohovce. Je nemocí značně vyčerpaný a bratr jezuita mu podává pohár. Děj se odehrává v jezuitské cele. Světlo na obraz dopadá z levé strany, zřejmě oknem cely. V interiéru dále rozeznáváme vybavení cely, police s knihami, nádobím, pohovku, kříž, křeslo ad.

⁸⁷ KOUDELKA 1891, 146.

⁸⁸ PAPASOGLI 2006, 213.

25. *Anděl zvěstuje sv. Aloisovi blížíci se okamžik smrti.* Scéna zobrazuje anděla sestupujícího ke sv. Aloisovi skrze rozestoupené nebe, patrné v pozadí. V levé ruce drží symbol pomíjivosti a konečnosti lidského života – přesýpací hodiny. Na objemu písku v nádobě je patrné, že Aloisovi nezbývá již moc času. Anděl smrti je v nadživotní velikosti s velkými zelenými křídly. Sv. Alois tuto skutečnost oddaně přijímá s oběma pažemi zvednutými směrem k andělovi. Obraz je ve špatném stavu. Další detaily malby nejsou dobře patrné.

26. *Smrt Sv. Aloise Gonzagy.* Námět Aloisovy smrti je autorem zpracován podobně jako v jeho pozdějším obrazovém cyklu. Barvy ale nejsou tak potemnělé. Uprostřed obrazu nás upoutá ozářená tvář sv. Aloise. V jeho blízkosti se nacházejí čtyři bratři – jezuité. Dva se modlí, další předčítá úryvek z bible a poslední ho podepírá na lůžku. Sv. Alois drží v ruce dohořívající svíci jako symbol končícího života a levou rukou si k srdci tiskne krucifix. Nad tělem sv. Aloise poletuje osm andílků.

Některé náměty a kompozice výše uvedeného cyklu jsou totožné s cyklem pozdějším, vyhotoveným pro Klementinum. Jedná se třeba o scény: sv. Alois střílí z děla, sv. Alois usnul při modlitbě, sv. Alois s rozhořčením odmítá políbit ženu, sv. Alois oznamuje otci úmysl vstoupit do jezuitského řádu, sv. Alois vyučuje katechismus, anděl zvěstuje světcům blížíci se smrt, sv. Alois ošetřuje nemocné a Aloisova smrt.

Pro prostory pražského Klementina malíř Raab navrhnul a namaloval i další, jiné scény odlišné od královéhradeckého cyklu, např. Matka učí sv. Aloise zbožnosti, sv. Alois uděluje almužnu, sv. Alois se vzdává svého dědictví, sv. Alois ve studovně noviciátu, Lidé obdivují Aloisovu skromnost, sv. Alois rozpoznán mezi novici, sv. Alois během modlitby poznává velikost Boží lásky, Římský lid se pere o světcovy ostatky, Římský lid zdobí náhrobek světce, Francesco Gonzaga přebírá lebku sv. Aloise, Oslavení sv. Aloise a sv. Alois jako vzor mládeže.⁸⁹

6.2. Obrazový cyklus sv. Aloise z Gonzagy na zámku Štěkeň

Pro další zobrazování sv. Aloise měl bezesporu velký význam pozdější obrazový cyklus sv. Aloise, nyní umístěný na zámku Štěkeň v jižních Čechách. Sestává z dvacet tří obrazů

⁸⁹ ZÁŘECKÁ 2014, 170–171.

(původně z dvaceti čtyř obrazů), které připomínají ikonografii sv. Aloise v českém prostředí a akcentují důležité mezníky jeho života. S ohledem na skutečnost, že se tímto světeckým cyklem podrobně zabýval Petr Svojanovský ve své diplomové práci z roku 1998 s názvem *Obrazové cykly ze života jezuitských světců z pražské novoměstské koleje od Ignáce Raaba a později Ludmila Ourodová-Hronková* v knize s názvem *Světecké obrazové cykly na jihu Čech*, vydané v Českých Budějovicích v roce 2011, budou v této práci zmíněny jen nejdůležitější informace, nutné pro zachování ucelené struktury a kontextu této práce. Kromě tohoto cyklu se na zámku od téhož autora nachází ještě další, ilustrující život sv. Stanislava Kostky. Oba světecké cykly vznikly pravděpodobně souběžně v roce 1763 jako výzdoba chodeb. Nikoliv však pro zámek Štěkeň, ale pro Klementinum, ze kterého byly přeneseny v roce 1773 původně do pražského řeholního domu anglických panen u kostela sv. Josefa. Cyklus sv. Aloise byl jenom zlomkem dobové výtvarné výzdoby Klementina.⁹⁰

Pokud jde o dataci vzniku obrazového cyklu sv. Aloise, Petra Oulíková se přiklání k roku 1763.⁹¹ Pozdější dataci (mezi lety 1769–1771) navrhuje Petr Svojanovský.⁹²

V současné době náleží zámek ve Štěkni Ústavu anglických panen (Congregatio Jesu) a je jejím hlavním sídlem v České republice. Tento řád se věnuje výuce dospělých dívek, výuce jazyků, hry na hudební nástroje. Zámek Štěkeň slouží konkrétně jako domov starým a nemocným řádovým sestrám. Také je využíván k ubytování dětí, mladých lidí a rodin, což odpovídá vlastnímu poslání institutu – věnovat zvláštní péči dobru mládeže. Sestry se věnují výuce náboženství, katechezi, výchově, vzdělávání, sociální činnosti a práci ve zdravotnictví.⁹³

Soubor původních dvaceti čtyř děl zobrazujících sv. Aloise pochází od jezuitského malíře Ignáce Viktorina Raaba. Základní kompozice Raabových obrazů jsou jednoznačně převzaty z předchozích raně barokních předloh, především z grafického cyklu doprovázející životopis sv. Aloise od Gabriela Hevenesiho a z jeho vlastního obrazového cyklu z roku 1757 určeného pro Hradec Králové. Raab však dodal těmto výjevům

⁹⁰ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 250–251.

⁹¹ OULÍKOVÁ 2008, 442; OULÍKOVÁ 2019, 63.

⁹² SVOJANOVSKÝ 1998.

⁹³ <http://www.congregatio-jesu.tode.cz>, vyhledáno 28. 11. 2019.

specifickou rokokovou ležérnost a hravost. V tvorbě Ignáce Raaba objevíme jak zahraniční malířské vlivy a podněty francouzského a italského malířství (např. Marka Ricciho či Françoise Bouchera), tak i domácí. Raab se zřejmě inspiroval u Karla Škréty, Jana Jiřího Heinsche, Václava Vavřince Reinera či Norberta Grunda.⁹⁴ Všechny obrazy mají jednotný formát 215 cm x 200 cm a jsou vyhotoveny technikou olejomalby na plátně. Obrazy jsou větší než ty z královéhradeckého cyklu (122 cm x 222 cm). Obrazy obou cyklů jsou zarámovány ve stejných tmavohnědých rámech se zlatou vnitřní linkou, některé rámy mají naznačené mramorování. Obrazy byly několikrát restaurovány. Naposledy v 70. letech 20. století Aloisem Martanem.⁹⁵ V současné době by téměř polovina obrazů potřebovala nutně restaurátorský zásah. Některé obrazy jsou velmi tmavé a plátna uvolněná z rámu. Obrazy budou v dalším textu řazeny chronologicky a tematicky, tak jak jsou známy z hagiografie sv. Aloise.

Chronologicky a tematicky prvním obrazem z celého cyklu je scéna *Matky, která učí Aloise zbožnosti*. Na čelní straně obrazu je latinský nápis „ALOYSII MATER EIDEM PRIMA IT PIETATIS MAISTRA“. Latinskými nápisy psanými majuskulí jsou označeny všechny obrazy. Ve zmíněném obrazu jde o zachycení poklidné scény ze zámeckého pokoje v Castiglione, kde ve středu sedí matka u obrazu Nanebevzetí Panny Marie a u nohou stojí její malý syn Alois. Na obrazové ploše převládají zemité, tlumené barvy. Interiér je osvětlen z levé strany přes okno pokoje.

Dalším dílem je obraz s názvem *Alois uděluje almužnu*. Na rozdíl od předchozí interiérové scény zde vidíme početnou rodinu Gonzagů před jejich palácem, jak rozdávají almužny potřebným. Tmavě zelený šat sv. Aloise je totožný s tím na prvním obrazu.

Třetím obrazem v pořadí je *Alois jak střílí z děla*. Námět i zpracování koresponduje s obrazem z královéhradeckého cyklu namalovaným pro ambit jezuitské koleje. Na obraze je Alois oděn do vojenského šatu, jak stojí u děla, ze kterého právě vystřelil. Málem ho to stálo život. Nad Aloisem se vznáší anděl strážný. Na tomto obraze jsou výjimečné rokokové světelné malířské efekty, zejména v podobě ztvárnění andělů strážných a v pojetí krajiny.

⁹⁴ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 256.

⁹⁵ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 259.

Další dva následující obrazy jsou temnosvitné, ozářené pouze světlem olejových lamp. První se jmenuje *Alois usnul při modlitbě*, což je na této noční scéně zobrazeno. Na obraze již není další postava, jen kříž, zařízení ložnice a stolek s lampou.

Druhý obraz je naopak zaplněn postavami u hracího stolu. Obraz nese název: *Alois s rozhořčením odmítá políbit ženu*. Na diagonální kompozici obrazu se na levé straně nalézá velká skupina hráčů, která je vyvažována Aloisem utíkajícím z místnosti směrem ke dvěma dětem na pravé straně. Měl se při hře vykoupit polibkem od dívky. Alois se později vyhýbal dvorským hrám, tancům, různým radovánkám a odmítal se stýkat s dívkami. Základní kompozice obrazu je přejatá z ilustrace životopisu sv. Aloise od Gabriela Hevenesiho i z královéhradeckého cyklu.⁹⁶

V pořadí šestý obraz štěkeňského cyklu se jmenuje *Alois oznamuje svému otci úmysl vstoupit do jezuitského řádu*. Tak jako všechny ostatní obrazy, i tento provází latinský název, který nalezneme na podlaze uprostřed obrazu. Obrazu dominují dvě ústřední postavy. Jedná se o Aloise v okamžiku, kdy přišel požádat otce o svolení vstoupit do jezuitského řádu. Druhou postavou je jeho otec Ferdinand, který tuto žádost razantně odmítá. Scéna je osvětlena interiérovým světlem, odehrává se v pokoji a nápadné jsou opět bohatě našasené šaty.

Na tento obraz chronologicky navazuje scéna, ve které se *Alois vzdává dědictví ve prospěch svého bratra*. Kompozice obrazu je centrální, uprostřed se nachází skupina osob, které dominuje sv. Alois. Výjev se odehrává na terase domu, v pozadí vidíme barokní architekturu obklopenou krajinou. V tomto aktu odevzdává Alois svému mladšímu bratrovi soupis jeho budoucích držav. Tiše a rezignovaně tomu přihlíží Ferdinand Gonzaga.⁹⁷ Kolorit obrazu je potemnělý, scénu oživuje pouze průhled do krajiny s architekturou. Po dlouhodobém otcově nesouhlasu se Aloisovi podařilo v roce 1585 vstoupit do jezuitského řádu. Otec nakonec se vstupem svého prvorozeného syna do řádu souhlasil.

Tuto scénu zachytil Ignác Viktorin Raab na dalším obraze, který nazval *Claudio Aquaviva přijímá sv. Aloise do jezuitského řádu*. Obrazu dominují dvě postavy, klečící

⁹⁶ KOŘÁN 1971, 35–69, 136–189; OULÍKOVÁ 2019a, 64.

⁹⁷ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 265.

Alois a generál Aquaviva, který ho vítá a přijímá do jezuitského řádu. Této scéně přihlíží další tři osoby – bratři jezuité, které tato scéna vytrhla ze studia. Scéna je osvětlena z levé strany, patrně světlem pronikajícím přes okno, které na obraze není vidět.⁹⁸

Devátý a desátý obraz cyklu se neváže k žádné známější scéně ze života svatého Aloise, ale akcentuje Aloisovy vlastnosti. Jedním z nich je obraz *Alois ve studovně*.

Na druhém obraze lidé obdivují *Aloisovu skromnost*. Zatímco první obraz se odehrává v potměšle studovně za účasti několika málo osob, ve druhém obraze se objevuje dlouhý zástup jezuitských noviců v jeho druhém plánu, zatímco v prvním plánu objevíme dvě skupiny osob světského původu. Hlavní postava Aloise se nachází ve dvojstupu jezuitů.

Jedenáctým obrazem v pořadí je obraz s názvem *Alois vyučuje děti katechismu*. Uprostřed obrazu živě gestikuluje Alois a má kolem sebe mnoho posluchačů – dětí, které učí katechismus.

V následujícím obraze můžeme spatřit určitou podobnost s předchozím tématem. Dílo nese název *Alois obhájí univerzitní teze*, kdy opět Alois přednáší, tentokrát skupině dospělých osob, univerzitní teze a ohromuje auditorium svými řečnickými schopnostmi a znalostmi. Dominantní červená barva na obraze je červeným rouchem kardinála naslouchajícího Aloisovi. Tou se malíř pokusil potměšlou náladu tohoto námětu rozjasnit.

Třináctý obraz, který se jmenuje *Alois rozpoznán v průvodu noviců*, bychom mohli vztáhnout tematicky k obrazu s názvem *Lidé obdivují Aloisovu skromnost*. Je to v podstatě výřez ze skupiny noviců s detailním pohledem na Aloise. Za ním jsou velmi „rokokově“ vymodelovány antické ruiny a šlechtické paláce. Významným tématem Aloisova života byly okolnosti, kdy během modlitby zjistil, kdy zemře. To je námětem následujícího obrazu. V místnosti osvětlené velkým oknem sedí Alois v hloučku svých bratrů, jednak je osvětlen sluneční září, jednak i vnitřním světlem.

⁹⁸ OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011, 267.

Na tuto scénu navazuje obraz *Anděl zvěstuje Aloisovi blížící se okamžik smrti*. Zde můžeme obdivovat mohutného anděla spravedlnosti ozářeného světlem, který v rukou drží atributy smrti, tedy přesýpací hodiny a vavřínovou ratolest.

Šestnáctý obraz v řadě se jmenuje *Alois během modlitby poznává velikost Boží lásky*. Jedná se o tradičně zachycenou centrální kompozici skupiny osob diskutujících s Aloisem, který ostatní o hlavu převyšuje.

V roce 1591 v Římě vypukla epidemie moru. Jezuité pomáhali chudým a pečovali o nemocné. Alois se stal jedním z prvních dobrovolníků. Přes veškerou opatrnost se ale nakazil sám. Tuto scénu péče o nemocné v nemocnici právě zachytil Ignác Raab na dalším obraze, který nazval *Alois ošetřuje nemocné a při tom se nakazí*. Tento výjev společně s dalším, který se jmenuje *Aloisova smrt*, jsou výtvarně pojaté v životopise od Gabriela Hevenesiho z roku 1699.⁹⁹ Námět Aloisovy smrti je u Raaba zpracován v potemnělých barvách, v kruhové kompozici, kdy nás uprostřed obrazové plochy upoutá ozářená nemocná tvář sv. Aloise. Ten je obklopen svými bratry, jeden z nich mu podává hostii. Posledních pět obrazů ze života sv. Aloise zobrazuje jeho posmrtný život.

V pořadí devatenáctý obraz se nazývá *Římský lid se pere o Aloisovy ostatky*. Scéna se odehrává před kostelem. Mrtvé Aloisovo tělo spočívá na lůžku, umístěném ve středu kompozice. Zemřelého obklopuje asi dvacet přihlížejících figur, někteří se snaží získat část jeho roucha, vlasů apod. Myslím, že zde je věrně znázorněna dobová honba za ostatky světců. Tělo svatého Aloise bylo pohřbeno dne 21. 6. 1591 v kostele Zvěstování Panny Marie v Římě do společného hrobu s páterem Corbinelim, tak jak si to oba přáli. Ostatky svatého Aloise byly o sedm let později přeneseny z důvodu ohrožení povodněmi na bezpečnější místo a následně pak ještě v roce 1605.

Konečné spočinutí sv. Alois našel v kostele svatého Ignáce v Římě v hrobce dekorované zlatem. Tuto historii zobrazil Raab v obraze *Římský lid zdobí náhrobek svatého Aloise*. Lebka sv. Aloise je však uložena v Castiglione v rodišti sv. Aloise v tamní katedrále. Na obraze je znázorněn v chrámovém prostředí *Francesco Gonzaga, jak přebírá od generála jezuitského řádu lebku svatého Aloise*. O tomto mladším bratru sv. Alois prohlásil, že

⁹⁹ OULÍKOVÁ 2019a, 64.

jednou bude podporou rodu Gonzagů. Francesco převzal po Rudolfovi vládu nad castiglianským knížectvím a spravedlivě ho spravoval.¹⁰⁰

Dvaadvacátý obraz celého cyklu je pojmenován *Oslavení svatého Aloise*. Svatý Alois se objevuje na oblaku jako světec ozářený slunečním světlem oblečený v jezuitské sutaně s kvadrátkem na hlavě. V levé ruce drží otevřenou knihu, kolem něj poletují andílci.

Posledním obrazem celého cyklu je obraz *Svatý Alois Gonzaga jako vzor a patron mládeže*. Na obraze Ignáce Raaba stojí sv. Alois v klerice a bílé rochetě na obláčku, obklopen andílky a jezuitskými bratry. Kompozice je diagonální. Svatý Alois je ozářen nadpřirozeným světlem. Děj se odehrává v chrámovém prostředí.

V současné době (leden 2020) se na zámku Štěkeň v 1. patře zámecké chodby nachází pouze dvacet jedna obrazů z cyklu sv. Aloise a v přízemí dvacet šest obrazů z cyklu sv. Stanislava. V cyklu sv. Aloise nyní nelze dohledat čtyři obrazy s náměty *sv. Alois usnul při modlitbě*, *oslavení sv. Aloise*, *Alois vyučuje děti katechismu a anděl sděluje sv. Aloisovi blízkost okamžik smrti*.¹⁰¹ A naopak v tomtéž cyklu jsou omylem zařazeny dva obrazy s námětem sv. Stanislava *sv. Stanislav omdlévá láskou k Bohu* a *sv. Stanislav je nemocen*. Osudy světců sv. Aloise a sv. Stanislava Kostky jsou si ikonograficky a výtvarně natolik podobné, že byly jednotlivé náměty z obou cyklů při instalaci asi neúmyslně zaměněny. Obrazy mají i stejné rozměry.

6.3. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Aloise v Uhlířských Janovicích

Hlavní oltář je vytvořen kombinací nástěnné malby zpodobující iluzivní barokní architekturu a barokního dřevěného oltáře, nad kterým je zasazen hlavní oltářní obraz. Jedná se o techniku olejomalby na plátně o rozměrech 250 cm x 125 cm [11]. Autorem obrazu bude pravděpodobně Václav Kramolín. Josef Ledr uvádí: „*Fresky na velkém oltáři a na postranních oltářích malovali bratři Václav a František Kramolínové. Václav maloval obraz sv. Aloise, František čtyři evangelisty a ostatní figury, vše za 400 zl.*“¹⁰² Přestože Ledr v téže publikaci uvádí ještě v poznámce číslo 162, že František Kramolín

¹⁰⁰ KOUDELKA 1891, 80.

¹⁰¹ Za umožnění prohlídky zámku a obrazového cyklu sv. Aloise děkuji sestře Brigitě Žižkové CJ.

¹⁰² LEDR 1909, 77.

byl méně zdatný bratr Josefa a Václava, je zřejmé, že tato informace je mylná.¹⁰³ Malíře jménem František Kramolín se nepodařilo s nikým ztotožnit. Tato chybná informace je převzata také do evidenčního listu nemovité kulturní památky v památkovém katalogu.¹⁰⁴ Josef Kramolín měl jen jednoho bratra Václava a jednu sestru Barboru.¹⁰⁵

Podle životopisných knih o sv. Aloisi se zřejmě jedná o zobrazení scény ze života sv. Aloise, která pro něj měla životní význam. Jde o jeho první svaté přijímání, které mu podal dne 22. července 1580 sám sv. Karel Boromejský v kostele sv. Nazária v Castiglione delle Stiviere. Sv. Karel Boromejský dělal vizitace po farnostech pro sufragánní diecézi Milánské arcidiecéze. Jak měl ve zvyku, cestoval společně se sedmi svými druhy, tedy velmi skromně. Gonzagové byli vlastně nepřímí příbuzní sv. Karla Boromejského (sestra sv. Karla Boromejského se provdala za Cesara Gonzagu, což byl bratranec otce sv. Aloise). Když se sv. Karel setkal se sv. Aloisem, udělal na něj velký dojem. Nabídl mu sám první svaté přijímání.¹⁰⁶

Obraz se dělí do dvou plánů. V prvním plánu je možné identifikovat skupinu lidí, která obklopuje sv. Aloise a sv. Karla Boromejského při svatém přijímání. Ve druhém plánu v horní polovině je Madona s Ježíškem a Boží Trojice. Vše je zasazeno do kostelní interiérové barokní architektury. Kompozice je pyramidální, nebo spíše obrácená esovka s dvěma volnými plochami. Perspektiva je lineární.

V prvním plánu (pozemský plán) se nachází postava sv. Aloise, kterého poznáme podle jeho atributů. Jedná se především o jeho mladistvý vzhled. Alois klečí před oltářem a sv. Karlem Boromejským. Před ním je na pulpitu otevřená kniha. Kniha je zde obecným atributem značícím nejspíš pravdu, spravedlnost, moudrost čestnost atd. Na zemi kolem sv. Aloise leží lilie. Lilie poukazují v případě sv. Aloise jeho velikou zbožnost, pokoru a neposkvrněnou čistotu. Lilie jsou také symbolem města Florencie, kde sv. Alois složil slib ustavičné čistoty. Sv. Alois je správně znázorněn v civilním šlechtickém zdobeném šatu, neboť v této době ještě nebyl členem Tovaryšstva Ježíšova (1580).

¹⁰³ LEDR 1909, 77.

¹⁰⁴ <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-aloise-14691928>, vyhledáno 16. 12. 2019.

¹⁰⁵ DOLEŽELOVÁ 2008, 58–59.

¹⁰⁶ PAPASOGLI 2006, 77.

Další hlavní postavou v prvním plánu je postava sv. Karla Boromejského. Ta je nezpochybnitelná následujícími atributy: orlí nos, snědá pleť a vysoké čelo, zbytky tmavých vlasů, bez vousů. Tyto atributy vychází nejspíše z jeho posmrtné masky uchovávané v kryptě kostela v Miláně. Na obraze vystupuje jako kardinál v bílé rochetě, červené mozzetě s mitrou na zemi, je bosý. V pravé ruce drží hostii, kterou podává sv. Aloisi a v levé pohár.

Pokud jde o další osoby ve skupině, lze se domnívat, že se jedná o rodinu sv. Aloise, o jeho rodiče a sourozence, přičemž největší důraz je kladen na jeho mladšího bratra Rudolfa, který po sv. Aloisovi převezme prvorozenecká práva a povinnosti. Je po jeho levé ruce.

Ve druhém (nadpozemském) plánu v horní polovině obrazu je parná Panna Marie s malým Ježíškem. Panna Marie má na sobě červený šat a modrý plášť, barvu symbolizující nebe a připomínající úlohu Královny nebes. Ježíšek poukazuje na osobu sv. Aloise. Ježíšek je oděn jen do lehkého průsvitného přehození. Trojice boží (Otec, Syn a Duch svatý) je zde zastoupena holubicí, postavou malého Ježíška a Boha otce jako starce. Holubice je správně nad Kristovou hlavou.

Před obrazem se nachází na dřevěném oltářním nástavci ve zlatě vyhotovený monogram Ježíše Krista IHS (IHESUS) v řečtině, který se někdy vykládá jako Jesus Hominum Salvátor (Ježíš Spasitel lidí) nebo In hoc signo (v tomto znamení zvítězíš), slova zjevená se znamením kříže císaři Konstantinovi před bitvou na Milvijském mostě. Zde se však jistě jedná o obecný atribut jezuitského řádu, jeho devízu Iesum Habemus Socium.

6.4. Obraz sv. Aloise v sakristii kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích

Další zobrazení sv. Aloise můžeme spatřit v sakristii kostela v Uhlířských Janovicích. Jedná se o techniku olejomalby na plátně středního formátu. Autor obrazu není znám [1]. Na obrazové ploše je sv. Alois s typickými atributy. Lilie, která leží na kraji stolu, poukazuje v případě sv. Aloise na jeho velikou zbožnost, pokoru, na neposkvřenou čistotu. Lilie jsou také symbolem města Florencie, kde sv. Alois složil slib ustavičné čistoty.

Před sv. Aloisem stojí na stole krucifix – zpodobení Krista na kříži, který byl užíván jako předmět veřejné, ale i soukromé pobožnosti, což je přesná charakteristika sv. Aloise. Zde se jedná o římský typ ukřižovaného Kristus je oblečen jen do bederní roušky (perizonium). Kompozice obrazu je centrální. V zátiší na stole je ještě patrná koruna obrácená hroty dolů. Pozadí obrazu je neurčité. Na stole je červený ubrus. Sv. Alois má na sobě černou sutanu, v pravé ruce drží knihu a levou má přiloženou na srdci.

6.5. Obraz sv. Aloise z Gonzagy v kostele sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích

V Uhlířských Janovicích se nachází ještě další kotel, původně farní, dnes filiální, zasvěcený sv. Jiljí. Jedná se jednolodní goticko-románskou sakrální stavbu ze 13. století. Je zde patrný vliv sázavské hutě. Současná podoba kostela je výsledkem puristické úpravy architekta Ludvíka Láblera z let 1908–1909. Důvodem stavebních úprav byl devastující požár z roku 1904. Interiér kostela je známý spíše gotickými freskami z poloviny 14. století, které zobrazují scény utrpení Krista. Z původní stavby se dochoval osmiboký raně gotický presbytář a původní klenba, která je složena ze dvou částí, uzavřených zvláštním svorníkem. Na jednom je vytesaná holubice a na druhém šternberská osmicípá hvězda, symbol zakladatelů kostela. Kostel je postaven z červeného pískovce, těženého v nedaleké obci Nučice. Stejného materiálu bylo použito i na stavbu sázavského kláštera a dalších místních sakrálních památek.¹⁰⁷

V kostele se nachází dodatečně osazený, poměrně velký obraz sv. Aloise [12]. Najdeme jej na pravé straně lodě. Jedná se o techniku olejomalby na plátně. Obraz je zasazen do černého dřevěného rámu se zlatými ozdobami. Obraz není signován a autor obrazu je neznámý. Na obrazové ploše je podle mého názoru znázorněn sv. Alois s jeho typickými atributy. Jako v případě obrazu ze sakristie kostela sv. Aloise se jedná o lilie, odloženou korunu a krucifix umístěné na pulpitu. Obraz je vyhotoven v tmavých pastelových barvách s neurčitým pozadím. Sv. Alois má mladický vzhled, oblečen je do jezuitské černé sutany a kolem hlavy má zlatou svatozář. V pravém dolním rohu obrazu se nachází těžko identifikovatelný, zřejmě šternberský erb.

¹⁰⁷ LEDR 1909, 45.

Obraz je vydáván a prezentován jako zobrazení sv. Jana Nepomuckého (viz Umělecké památky Čech I - IV).¹⁰⁸ Oba světci mají některé atributy společné (krucifix, černá barva sutany), ale z těch výhradních nedisponuje sv. Jan Nepomucký symbolem odložené koruny a rovněž lilie se nevyskytuje jako jeho výhradní atribut. Zobrazený světec se věkově více blíží sv. Aloisi, který zemřel v mladických 23 letech, kdežto sv. Jan Nepomucký jakožto starší muž bývá zobrazovaný s plnovousem. Navíc sv. Jan bývá převážně prezentován podle tzv. Rauchmillerova modelu. S ohledem na skutečnost, že je ve městě kostel zasvěcený sv. Aloisi, je tato atribuce mnohem pravděpodobnější. O zasvěcení sv. Aloisovi také hovoří Josef Ledr, který potvrzuje existenci oltáře sv. Aloise v tomto kostele a dodává, že zde byl, pod tímto oltářem, pohřben 17. 3. 1769 zdejší farář Korb.¹⁰⁹

6.6. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy z kaple sv. Aloise v Žichovicích

Oltářní obraz sv. Aloise v kapli v Žichovicích [13] se nachází v horní části oltáře pod horizontální římsou oltářního nástavce. Je zasazen do zvlněného bílého rámu s vnitřní zlatě zdobenou lištou s osmi zlatými rokokovými rostlinnými aplikami, které jsou rozmístěny v rozích rámu a uprostřed každé lišty. Součástí obrazového rámu je kříž s tělem Krista připevněný na spodní rám obrazu.

Obraz je namalován technikou olejomalby na plátně o rozměrech přibližně 60 cm x 50 cm. Vpravo dole je nečitelně signován a bez vročení. Podle místního historika, čerpajícího informace z obecních a farních kronik, je autorem obrazu kněz a malíř Bedřich Kamarýt. Do kostela ho daroval děkan Duben z Nezamyslic.¹¹⁰

Na obraze je zpodoběn sv. Alois z pravého profilu v kněžském rouchu a rochetě, jak se modlí u oltářní menzy. Na ní se nachází sluncová zlatá monstrance na bílé krajkované látce, která odpovídá barvou a vzhledem krajky zakončení rukávů na Aloisově rochetě. Kompozice obrazu je centrální, osová. Na obraze postrádáme typické atributy sv. Aloise. Jedině jeho mládí a ustálený způsob zpodobování mohou napovědět, že se jedná o něj.

¹⁰⁸ POCHÉ 1982, 134.

¹⁰⁹ LEDR 1909, 76.

¹¹⁰ RUDA 2002, 72.

Vodítkem jsou ještě drobné bílé lilie, které mu dva okřídlení andělé v pozadí kladou na svatozář. Jeden je oděn do zeleného šatu a druhý do šedého.

Autorem obrazu byl katolický kněz, malíř a později i spisovatel Bedřich Kamarýt (1831–1911). Tento umělec vytvořil kolem 2100 převážně náboženských obrazů určených pro kostely a kaple, většinou na jihu Čech. Ve své tvorbě byl silně ovlivněn nazarény a romantickým proudem v umění 19. století, což je patrné i na oltářním obrazu sv. Aloise.¹¹¹

6.7. Oltářní obraz sv. Aloise z Gonzagy z kostela sv. Aloise ve Velké Moravě

Obraz hlavního oltáře zobrazuje sv. Aloise, oblečeného do černé jezuitské sutany, jak klečí před Ježíškem, který mu podává kytici lilií, což je jeden ze světcových atributů. Další atributy – odloženou světskou korunu se žezlem, můžeme spatřit na červeném polštáři na zemi vedle sv. Aloise. Z nebe sestupují dva andělé. Tváře Ježíška a sv. Aloise jsou ozářeny.

Obraz na hlavním oltáři je z roku 1840. Autorem oltářního obrazu je Johann Dallinger von Dalling ml. (1782–1868), knížecí malíř Liechtensteinů. Jedná se o méně známého malíře podobizen a krajin, který se vyučil u svého otce, malíře Františka Theodora Dallingera.¹¹² Velkost obrazu je zhruba 200 cm x 100 cm. Obraz je zarámován do hnědého rámu se zlatým a stříbrným plastickým zdobením (bobule). Nahoře je zakončen jakýmsi „sedlem“. Kompozice obrazu je vedena do spirály. Barvy jsou tlumené, zemité. Převládá černá, hnědá, červená a zelená.

Závěr

V čem může spočívat vzor sv. Aloise pro nás a pro dnešní dobu? Dospívající mladík s lilií v ruce. Je něco podobného v dnešním světě ještě představitelné? To nás možná napadne při pohledu na tradiční obraz sv. Aloise. Vzor sv. Aloise pro dnešní dobu může spočívat v tom, že jako patron mládeže, zejména katolické, jí je blízký svojí přímocarostí a bezprostředností. Ve vztahu k víře byl odvážný, obětavý a nesmlouvavý. I když dnes, po

¹¹¹ https://cs.wikipedia.org/wiki/Bedřich_Kamarýt, vyhledáno 16. 1. 2020.

¹¹² TOMAN/TOMAN 2012, 152.

více než čtyřech staletích, se dají stěží porovnat podmínky, ve kterých žila tehdejší mládež, s těmi dnešními. Některé jeho obecné postoje však mohou být společně sdílené a obdivované. Především jeho vztah k pomoci druhým, především bezbranným, nemocným a chudým anebo třeba lásku k jeho matce, doně Martě. Světec z rodu Gonzagů je také živoucím příkladem řešení sporů a protikladů. Právě v protikladu se pohybuje Aloisův život před vstupem do jezuitského řádu a po vstupu. Na straně jedné jako Gonzaga zdědil ohnivou krev a panovačnou povahu a na straně druhé toužil po čisté, bezúhonné pověsti.

K osobnosti sv. Aloise jistě patří nejenom úcta k vlastní matce, ale i vztah a úcta k Panně Marii, která je mu rovněž matkou, vzorem a vůdkyní. Provázela ho celým životem. Už při samém narození ho jeho matka zaslíbila Panně Marii, pokud porod oba přežijí. V deseti letech před obrazem Panny Marie slíbil věčnou čistotu. Marie ho i oslovila v době tápání, když přemýšlel do jaké řádu vstoupit. V posledních hodinách Aloisova života se také dle svědectví životopisce Cepariho obracel k Panně Marii a děkoval za vše.

Umělecké zobrazování skutků sv. Aloise a dalších světců, především jezuitských, nemělo v českém umění jen funkci estetickou či uměleckou. Dobový důraz se kladl hlavně na funkci výchovnou, didaktickou a propagátorskou. Narativní kompozice skutků Aloisových měly viditelným způsobem prezentovat jeho ctnosti, měly vzbuzovat úctu a respekt a podněcovat ke studiu a zbožnosti. Jak uvádí Petra Oulíková: „*Hlavním důvodem vzniku těchto maleb bylo tedy imitatio bonorum, neboli napodobování (a následování) dobrých skutků. Obrazy tak sloužily v souladu s tehdejší uměleckou teorií jako exempla, jež měly člověka poučit (docere), pohnout k napodobování (movere), ale i potěšit (delectare).*“¹¹³

Nepochybně může existovat mnoho, dnes již nezjistitelných, důvodů, které vedly k zasvěcení toho či onoho konkrétního uměleckého díla sv. Aloisi. Výsledky této práce ale naznačují minimálně tři.

Za první a nejobvyklejší důvod lze považovat ten, že stavebník nebo zadavatel díla chtěl vyjádřit pokoru a úctu sv. Aloisi, jako příslušníku jezuitského řádu a patronu studující

¹¹³ OULÍKOVÁ 2008, 445.

mládeže. Proto se s jeho výskytem setkáváme nejčastěji v jezuitských kostelech, školách, rezidencích a kolejích. Například se jedná o výtvarné obrazové cykly na zámku Štětka (původně v Klementinu) a v jezuitské koleji v Hradci Králové.

Dalším důvodem zasvěcení díla sv. Aloisi je osobní patronát stavebníka, konkrétně knížete Aloise I. z Lichtenštejna, vykonávajícího správu svého majetku na lichtenštejnských panstvích. Jde například o farní kostely v Uhlířských Janovicích a na Velké Moravě. Špitální kaple sv. Aloise v Horní Branné byla také pojmenována po stavebníkovi, majiteli panství Aloisi Harrachovi.

Vyskytují se ale i místa, která jsou zasvěcená sv. Aloisi, ale nejsou spojená s jezuitským řádem, ani se stavebníkem. To je příklad kaple v bývalé státní reálce v Sušici. Patrocinium bylo pravděpodobně zvoleno podle účelu stavby, prostředí a patronace sv. Aloise, který je považován za vzor, jenž může být neustále studující mládeži předkládán. Pravděpodobná je také nedoložená příčinná souvislost mezi zasvěcením kaple sv. Aloise v Žichovicích s vedlejší školní budovou.

Pomocí použití různých metod výzkumu se touto bakalářskou prací podařilo prokázat a doložit některé rozpory a nepravdy. Například podle soupisu Uměleckých památek Čech by na barokním oltáři žichovické kaple měly být polychromované sochy sv. Barbory z 18. století a sv. Donáta z 16. století. Sochy na oltáři ani obrazová výzdoba kaple nejsou zřejmě původní. Některé artefakty z původního inventáře jsou podle výpovědi pamětníků uskladněné v sousedních obydlích v okolí kaple, kvůli obavám před vykradením či poškozením kaple. Tomu odpovídá i výzdoba oltáře, která se neshoduje s dostupnou literaturou. Díky komparační metodě výzkumu a prohlídce „in situ“ byl zjištěn rozpor v Pocheho popisu této konkrétní památky v porovnání se skutečným stavem. Sochy těchto světců jsou totiž vyměněny za jiné. Nejspíše za sv. Jakuba st. a sv. Antonína Paduánského. Také bylo v práci poukázáno na zajímavé zjištění, prozatím nikde nepublikované, vyplývající z porovnání architektury oltáře a západního průčelí kaple, které si jsou velmi podobné. Oltář kaple je téměř dokonalou zmenšeninou západního průčelí. Podobnost či příbuznost stavebních památek sv. Aloise je dána především tím, že ve všech vybraných případech uměleckých děl vychází z barokního architektonického tvarosloví 18. a 19. století. Jde o venkovské a městské kostely či kaple, které navrhovali

průměrní architekti. Kvalita projektu nevybočovala z běžné dobové produkce. Výbava kostelů většinou vznikala z darů držitelů panství, případně z darů místních občanů.

Ve výtvarném umění je tato podobnost dána závazným kánonem zpodobování sv. Aloise a malířským zpracováním ustálených námětů z jeho života, které většinou vycházely z nejstarších italských grafických předloh 17. století. Ty potom převzal v českém prostředí Viktorin Ignác Raab a další barokní malíři. Některé náměty a kompozice zobrazování okamžiků ze života tohoto světce se objevují častěji než jiné. Mezi frekventované náměty patří například: sv. Alois střílí z děla, sv. Alois usnul při modlitbě, sv. Alois s rozhořčením odmítá políbit ženu, sv. Alois oznamuje otci úmysl vstoupit do jezuitského řádu, sv. Alois vyučuje katechismus, Anděl zvěstuje světci blížící se smrt, sv. Alois ošetřuje nemocné a Aloisova smrt. Vůbec nejčastějším námětem v českém prostředí je zobrazení scény ze života sv. Aloise, která pro něj měla zásadní význam, jelikož jde o jeho první svaté přijímání, které mu podal dne 22. července 1580 sám sv. Karel Boromejský v kostele sv. Nazária v Castiglione delle Stiviere. Výhradními atributy sv. Aloise zobrazenými i v tomto námětu jsou kniha, lilie, kříž, lebka upomínající na smrt, tzv. memento mori, dále růženec a odložená koruna. Většinou bývá sv. Alois oděn v černé sutaně a rochetě, většinou je vypodobněn jako páže. Občas mívá Ježíška v náručí, nebo drží krucifix.

Analýza téměř všech českých textů o sv. Aloisovi z Gonzagy pomohla následně při vytvoření ikonografického rozboru jednotlivých obrazů sv. Aloise z královehradeckého cyklu. Tomuto cyklu se totiž zatím nikdo zevrubněji nevěnoval. Aby bylo možné vytvořit ke královehradeckému cyklu alespoň stručný ikonografický popis jednotlivých obrazů, bylo nutné některé z nich vzájemně porovnat se štěkeňským cyklem a zařadit do nových dobových a ikonografických souvislostí. Tímto postupem byly odhaleny ve štěkeňském cyklu určité faktické nesrovnalosti, např. v pojmenování obrazů nebo v historických souvislostech. Prohlídkou zámecké chodby v 1. patře zámku Štěkeň se nachází pouze dvacet jedna obrazů z cyklu sv. Aloise a v přízemí naopak dvacet šest obrazů z cyklu sv. Stanislava. Podrobně se tomuto problému a možným příčinám vzniku věnuje poslední kapitola této práce.

Další odhalenou nepřesností je nesprávné určení autorství freskové výzdoby kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích. Výzdobu podle monografie Josefa Ledra o historii města

Uhlířské Janovice měli provést bratři Václav a František Kramolínovi. Z dostupné literatury vyplývá, že malíř František Kramolín není veřejně znám. Tato chybná informace byla od Ledra dále převzata do evidenčního listu nemovité kulturní památky v památkovém katalogu a do soupisu českých památek. Václav Kramolín měl jen bratra Josefa a sestru Barboru. Spoluautorem freskové výzdoby kostela byl tedy nejspíš Josef Kramolín.

Dále bylo zjištěno, že se v kostele sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích nachází na pravé straně lodi nesignovaný velký obraz, který je vydáván za zobrazení postavy sv. Jana Nepomuckého (viz Umělecké památky Čech I – IV). Na obraze je pravděpodobněji zpodoběn sv. Alois z Gonzagy s jeho typickými atributy (lilie, odložená koruna a krucifix umístěný na pulpitu). Zobrazený světec se také věkově více blíží sv. Aloisi, který zemřel v mladických 23 letech, kdežto sv. Jan Nepomucký bývá jakožto starší muž zobrazovaný s plnovousem. S ohledem na skutečnost, že je ve městě kostel zasvěcený sv. Aloisi je tato atribuce mnohem pravděpodobnější. O zasvěcení sv. Aloisovi také hovoří Josef Ledr, který potvrzuje existenci oltáře sv. Aloise v kostele sv. Jiljí.

Účelem této práce nebylo pouhé popsání a představení některých uměleckých děl zasvěcených sv. Aloisi z Gonzagy, ale zejména připomenutí jejich významu a kulturní hodnoty. Umělecká hodnota většiny prezentovaných děl sice nedosahuje úrovně tvorby vrcholných dobových, převážně barokních umělců, ale jsou to díla, které reprezentují dobu vzniku, náboženské cítění a mapují regionální historii místa.

Seznam literatury

BAŤKOVÁ 1998 — Růžena BAŤKOVÁ (ed.): Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998

BRAUNFELS 2004 — Wolfgang BRAUNFELS (ed.): Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom 2004

CECHNER 1904 — Antonín CECHNER: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese královehradeckém. Praha 1904

CEPARI 1925 — Virgilio CEPARI: Vita di San Luigi Gonzaga. Řím 1925

DOLEŽELOVÁ 2008 — Markéta DOLEŽELOVÁ: Josef Kramolín 1730–1802 (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2008

EKERT 1883 — František EKERT: Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. Svazek I. Praha 1883

EKERT 1884 — František EKERT: Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. Svazek II. Praha 1884

HALL 1991 — James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 1991

HOSTAŠ/VANĚK 1900 — Karel HOSTAŠ / Ferdinand VANĚK: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, Politický okres Sušický. Praha 1900

HORYNA/OULÍKOVÁ 2006 – Mojmír HORYNA / Petra OULÍKOVÁ: Kostel sv. Ignáce z Loyoly. Kostelní Vydří 2006

JUŘÍK 2015 — Pavel JUŘÍK: Liechtensteinové. Historie a sídla knížecího rodu. Praha 2015

- KRATOCHVÍL 1998 — Alois František KRATOCHVÍL: Alois Gonzaga. Olomouc 1998
- KOPEČNÝ 1991 — František KOPEČNÝ: Průvodce našimi jmény. Praha 1991
- KOŘÁN 1971 — Ivo KOŘÁN: Umění a umělci baroka v Hradci Králové. In: Umění 19, 1971, 35-69, 136-189
- KOUDELKA 1891 — Josef KOUDELKA: Život svatého Aloisia Gonzagy. Brno 1891
- LEDR 1909 — LEDR Josef: Dějiny města Uhlířských Janovic. Uhlířské Janovice 1909
- LHOTÁK/PACHNER/RAZÍM 2012 — Jan LHOTÁK / Jaroslav PACHNER / Vladimír RAZÍM: Památky města Sušice. Sušice 2012
- LUNGRER-ŠTĚRBOVÁ 2019 — Daniela LUNGRER ŠTĚRBOVÁ: Sakrální architektura na středočeských panstvích vévodkyně Marie Terezie Savojské – ve stínu dientzenhoferovské tradice. In: OULÍKOVÁ (ed.): Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země. Praha 2019, 189–207
- MUCHKA 1992 — Ivan MUCHKA: Kostel svatého Mikuláše. Praha 1992
- NOVÁK 2008 — Richard NOVÁK: Kostel svatého Aloise na Velké Moravě (nepublikováno). Velká Morava 2008
- OURODOVÁ-HRONKOVÁ 2011 — Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ: Světecké obrazové cykly na jihu Čech. České Budějovice 2011
- OULÍKOVÁ 2008 — Petra OULÍKOVÁ: Obrazové cykly v jezuitských řádových domech. In: ČORNEJOVÁ / KUCHAROVÁ / VALENTOVÁ (ed.): Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. – 15. září 2007, Praha 2008, 435–446
- OULÍKOVÁ 2019a — Petra OULÍKOVÁ: Klementinum. Praha 2019

OULÍKOVÁ 2019b — Petra OULÍKOVÁ (ed.): Marie Terezie vévodkyně Savojská a české země. Praha 2019

PAPASOGLI 2006 — Giorgio PAPASOGLI: Rebel Boží: Alois Gonzaga. Olomouc 2006

POCHE 1982 — Emanuel POCHE (ed.): Umělecké památky Čech I-IV. Praha 1982

PREISS 1989 — Pavel PREISS: Malíři okruhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera. In: KOTALÍK (ed.): Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Praha 1989, 146–185

RUDA 2006 — Zdeněk RUDA: Střípky žichovické historie. Obecní úřad Žichovice 2002

RULÍŠEK 2006 — Hynek RULÍŠEK: Slovník křesťanské ikonografie. Postavy / atributy / symboly. České Budějovice 2006

SVOJANOVSKÝ 1998 — Petr SVOJANOVSKÝ: Obrazové cykly ze života jezuitských světců z pražské novoměstské koleje od Ignáce Raaba (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 1998

ŠKAREK 1927 — Leopold ŠKAREK: Život sv. Aloise z Gonzagy, patrona mládeže. Olomouc 1927

TOMAN/TOMAN 1947 — Prokop TOMAN / Prokop H. TOMAN: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. 1. Praha 1947

VLČEK 1996 — Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov. Praha 1996

VLČEK /FOLTÝN/SOMMER 1997 — Pavel VLČEK / Dušan FOLTÝN / Petr SOMMER: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997

VLČEK 1999 — Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Praha 1999

ZÁŘECKÁ 2006 — Klára ZÁŘECKÁ: Kulturně-historický vývoj jezuitské koleje a kostela Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové 1636–1773 (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2006

ZÁŘECKÁ 2014 — Klára ZÁŘECKÁ: Cyklus obrazů ze života sv. Aloise Gonzagy z jezuitské koleje v Hradci Králové. In: NOVÁ / OPATRná (ed.): Cultural Transfer. Umělecká výměna mezi Itálií a střední Evropou. Sborník příspěvků mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta. Praha 2024, 167–172

Obrazová příloha



1. Sv. Alois z Gonzagy, sakristie kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích, olej, plátno



2. Uhlířské Janovice, kostel sv. Aloise, založen 1767, vystavěn 1794 – 1795, pohled na západní průčelí



3. **Velká Morava**, kostel sv. Aloise, 1801, pohled na západní průčelí



4. **Horní Branná**, špitální kaple sv. Aloise, 1710, přestavěno 1878, pohled na vstupní průčelí



5. **Žichovice**, kaple svatého Aloise, 1819, vysvěceno 1861, pohled od silnice



6. **Felix Anton Scheffler**: Sv. Alois z Gonzagy, 1749, olej, plátno, oltář sv. Aloise, kostel Nejsvětějšího Salvátora v Praze



7. **Ignác Viktorin Raab:** Sv. Alois z Gonzagy, 1760, olej, plátno, kaple sv. Aloise, kostel sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze



8. **Ignác Viktorin Raab:** Sv. Alois z Gonzagy, 1770, olej, plátno, kaple sv. Aloise, kostel sv. Ignáce v Praze



9. Sv. Alois z Gonzagy, 1762, olej, plátno, oltář sv. Aloise, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Hradec Králové



10a. **Ignác Viktorin Raab:** Sv. Alois střílí z děla (štěkeňský cyklus), po roce 1763, olej, plátno, 215 cm x 200 cm, zámek Štětceň



10b. **Ignác Viktorin Raab:** Sv. Alois střílí z děla (královéhradecký cyklus) 1754–1757, olej, plátno, 122 cm x 222 cm, Královéhradecká diecéze, Hradec Králové



11. **Václav Kramolín:** Sv. Alois z Gonzagy, olej, plátno, 250 cm x 125 cm. Kostel sv. Aloise v Uhlířských Janovicích



12. **Sv. Alois z Gonzagy** (údajná podobizna sv. Jana Nepomuckého), olej, plátno, kostel sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích, na pravé straně lodi



13. **Bedřich Kamarýt**: Sv. Alois z Gonzagy, olej, plátno, 60 x 50 cm. Kaple sv. Aloise v Žichovicích

Seznam vyobrazení

1. **Sv. Alois z Gonzagy**, sakristie kostela sv. Aloise v Uhlířských Janovicích, olej, plátno.

Foto: archiv autorky

2. **Uhlířské Janovice**, kostel sv. Aloise, založen 1767, vystavěn 1794–1795, pohled na západní průčelí. Foto: <https://katalog.apha.cz/web/chramy/531>, vyhledáno 14. 4. 2020

3. **Velká Morava**, kostel sv. Aloise, 1801, pohled na západní průčelí. Foto: NPÚ, Jitka Svobodová

4. **Horní Branná**, špitální kaple sv. Aloise, 1710, přestavěno 1878, pohled na vstupní průčelí. Foto: <http://www.hbranna.cz/pamatky/harrachovsky-spital/>, vyhledáno 14. 4. 2020

5. **Žichovice**, kaple svatého Aloise, 1819, vysvěceno 1861, pohled od silnice. Foto: archiv autorky

6. **Felix Anton Scheffler**: Sv. Alois z Gonzagy, 1749, olej, plátno, oltář sv. Aloise, kostel Nejsvětějšího Salvátora v Praze. Foto: archiv autorky

7. **Ignác Viktorin Raab**: Sv. Alois z Gonzagy, 1760, olej, plátno, kaple sv. Aloise, kostel sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze. Foto: archiv autorky

8. **Ignác Viktorin Raab**: Sv. Alois z Gonzagy, 1770, olej, plátno, kaple sv. Aloise, kostel sv. Ignáce v Praze. Foto: archiv autorky

9. **Sv. Alois z Gonzagy**, 1762, olej, plátno, oltář sv. Aloise, kostel Nanebevzetí Panny Marie, Hradec Králové. Foto: archiv autorky

10a. **Ignác Viktorin Raab**: Sv. Alois střílí z děla (štěkeňský cyklus), po roce 1763, olej, plátno, 215 x 200 cm, zámek Štěkeň. Foto: archiv autorky

10b. **Ignác Viktorin Raab**: Sv. Alois střílí z děla (královéhradecký cyklus) 1754–1757, olej, plátno, 122 x 222 cm, Královéhradecká diecéze, Hradec Králové. Foto: archiv Královéhradecké diecéze

11. **Václav Kramolín**: Sv. Alois z Gonzagy, olej, plátno, 250 cm x 125 cm. Kostel sv. Aloise v Uhlířských Janovicích. Foto: archiv autorky

12. **Sv. Alois z Gonzagy** (údajná podobizna sv. Jana Nepomuckého), olej, plátno, kostel sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích, na pravé straně lodi. Foto: archiv autora

13. **Bedřich Kamarýt**: Sv. Alois z Gonzagy, olej, plátno, 60 cm x 50 cm. Kaple sv. Aloise v Žichovicích. Foto: archiv autorky